

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

ALSZEGHY ZSOLT

HUSZONNYOLCADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1939.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

	Oldal
Kristóf György: Dózsa Dániel lírája	65

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Nagy Artúr: Olasz színművek a Nemzeti Színházban.....	86
Csapodi Csaba; Zichy Nándor és Jókai Mór irodalmi kapcsolatai	89

BÍRÁLATOK.

Brisits Frigyes: A XIX. század első fele. — Juhász Géza: A magyar szellem vándorútja. — B. Gesmey: Les débuts des études françaises. — Fodor Éva: A Nyugat-gondolat. — Kovalovszky Miklós: Irodalmunk Páris-szemlélete. — Dezsényi Béla: Magyar-svájci szellemi kapcsolatok. — Somos Jenő: Baudelaire és az új magyar líra. — Szegszárdy-Csen-gery József: Kosztolányi Dezső. — Kozocsa Sándor: Bevezetés a bibliográfiába.....	93
---	----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	102
-------------------	-----

FIGYELŐ.

Mentovich Ferenc gúnyverse Gyulai Pálról, a kritikusról. — Megjelent a Magyar Írók első kötete. — Elhúnytak.....	105
--	-----

A folyóirat évenként négy kettős-füzetben jelenik meg.

Dózsa Dániel lírája.

Írta: KRISTÓF GYÖRGY.

Dózsa Dánielnek, mint epikusnak és mint regényírónak legalább a nevét ismeri irodalomtudományunk. Líránk történetében azonban még névleg se szerepel, pedig egész szépirodalmi munkásságából a kortársak előtt lírája volt a legnépszerűbb. S a mai irodalmi vizsgálat is e téren találja meg és ismeri föl Dózsának viszonylag legértékesebb alkotásait.

Mint a legtöbb költői pálya, a Dózsáé is lírai költeményekkel kezdődik, de nem a Garay Regélőjében, mint Szinyveinél olvassuk,¹ hanem az első magyar (székely) vidéki hírlapnak, a Brassóban megjelenő Erdélyi Hírlapnak az irodalmi melléklapjában, a *Mulattató*-ban.² Ettől kezdve az ötvenes évek végéig alig akad olyan hírlapunk, illetőleg irodalmi közlönyünk, amelyekben nem találkoznánk Dózsának egy-két lírai versével. Úgy látszik azonban, hogy már korábban, jóval első verseinek megjelenése előtt verselgetett. A Magyarország és Nagyvilág (1865. évf.) azt írja, hogy Dózsának van 1835-ből egy kötet verse kéziratban, melyből a *Szelíd angyal* és a *Szellőhöz* c. dalok közajkon keringenek. E két közajkon keringő dalnak nyomára jönni nem tudtam, összegyűjtött verseinek kötetében nincsenek benne. Maga a kéziratot kötet is lappang, talán Dózsa fiának, Dózsa Endrének³ a birtokában. Azt azonban, hogy már 1835-ben írt verseket, bátran elhíhetjük. Korán megkezdett s nagy termékenységgel folytatott költői munkásságából kerekén húsz éven át, a *Zandirham* megjelenéséig egy-két novellán kívül nem ír, illetőleg nem közöl egyebet líránál. A *Zandirhamot* még 1850-ben megírja, de szinte a horatiusi kilenc évvel később adja ki, 1858-ban. A következő évben aztán kiadja verseinek első kötetét is. Ettől kezdve azonban — mint említők — lírai kedve

¹ Magyar írók élete és művei. II. k. 1031. l.

² *Mulattató*. 1839. évf. 19. sz. A megcsalt. L. Az első vidéki (székely) magyar hírlap s irodalmi melléklapja c. tanulmányomat. Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Sepsiszentgyörgy 1929. 219—234. l.

³ Szintén hírlapíró, ki a századforduló éveiben regényírással is foglalkozott s mint ilyen utóbb 1906-tól 1935-ig az Erdélyi Irodalmi Társaság elnöke volt.

megcsappan, a versírással felhagy. Legalább is nem közölt. Hogy vajjon kéziratban sínesenek, ismét csak fia, Dózsa Endre tudná megmondani.

E húsz év gazdag lírai terméséből tanulmányunk csak a kötetben kiadottakat vizsgálja. Egyéb szétszórtan megjelent, avagy kéziratban műveinek felkutatása a jelen viszonyok között nagyon nehéz, szinte lehetetlen s még továbbra is eltolná a Dózsa költészetének részletes ismertetését. Különben is megállapítható, hogy Dózsa verseinek éppen a java termése van benne az első kötetben. Nyilvánvaló, hogy az a lírikus, aki csak húsz év lepergése után szánja rá magát, hogy végre kötetben is megjelenik, az első kötet anyagát is úgy állítja össze, hogy már ebből kitűnjék egész egyénisége, költészetének általános értéke. Ki tudja, vajjon módjában állandó a második kötetet is kiadni? Ha igen, fogja tartalmazni a most még kihagyhatónak vettek és az ezután írandókat. Más rendezői elvet nem is követett Dózsa. A költemények egymásutánjában ugyanis nincs semmi sorrendi következetesség, avagy határozott szempontú felsorolás és csoportosítás. Korábban írt versek hátrább kerültek s tárgyilag is, műfajilag is tarka változatosságban elkeveredve rendszertelenül következnek egymásra. Csupán a kötet kezdő és záró költeménye mutat arra, hogy szerzőjük tudatosan választotta ki s helyezte el őket oda, mint költészetére és egyéniségére nézve a többinél fontosabb, jellemző darabokat. És megállapítható a rendezésnek, illetőleg a válogatásnak még egy másik kényszerű elve is: az első kötetbe felvett verseknek nagy része a szabadságharc utáni alkotás. A korábbiakból sokat kihagyott. Egyrészüket, mint ifjúkori kísérleteket, önként, másokat kényszerűségből tárgyuknál fogva a cenzúra miatt mellőzött. Való, hogy ezek miatt a Dózsa lírai költészetének hiánytalanul teljes képét megrajzolni nem lehet. Am a gyűjtemény egészben véve mégis reprezentatív: egy, a Bach-korszakban férfiúvá érett költői pálya tükörképe. Így e tanulmány hiányossága legalább is menthető.

Mit mutat a tükörkép? Melyek a Dózsa lírájának szembe-tűnő és meghatározó színei, uralkodó egyéni vonásai? Szeretet és tisztelet a költészet iránt, józan eszménység az életfelfogásban és végül a szertelenségeket kerülő, csupán a maga egészséges természetességével költőiségre törekvő népiesség.

Az elsőnek, a költészet iránt való szeretetnek és tiszteletnek

nines nagyszámú közvetlen bizonyítéka. De ami kevés van, az félre nem érhetően tanúskodik a mellett, hogy Dózsa a költészetet mint magasabbrendű egyéni tevékenységet fogta fel és gyakorolta, s mint állandóan ható és megtartó nemzeti és egyetemes szellemi erőt szerette és tisztelte. Az éjmadár című gyűjteménynyitó verse is ennek a kifejezője. A negyvenedik év körül, a férfikor csúcán a költőt megriasztja az aggodalmas kétség: vajjon a költészet nem csupán az ifjúkor kiváltsága és hivatása, illik-e az az érett férfikorhoz is?

Mitől remegsz költészet csalogányja,
Mi háborítja ihlett dalaid?
Erzetvilágom leghívebb barátja!
Mind távolabbról hallom hangjaid.
S galambjai szívem boldog hitének
Mért hogy ijedten szárnyra kelének?

A felmerült kérdés vizsgálata és a feleletnyerés drámai keretben történik: vihar veri fel a költő ablakát s Minerva madara, a tudás, berontva a költő lakásába, szaggaatni kezdi lantjának húrjait, mondván, hogy a költészet kora a költőnél lejárt, a hitet cserélje fel a tudással. A költő vonakodik.

Menj éjmadár! a boldog ifjúságnak
Ne dűld fel kedves álmait,
Halljak meg én is, amidőn kiszállnak
Szívemből a dal, lelkemből a hit...

Böles Minerva kegyence azonban nem tágít. Erre a költő elküldi, hogy hozzon feleletet az emberszemtől nem látottak valóságáról, mert ettől függ elhatározása. A tudás el is röpül, de ami hírt hoz az életről-halálról, a sír és a tenger mélységes titokvilágáról, csupa vigasztalanság, csupán a testről szól. A lélek, a magasabbrendű szellemvilág napfénye teljesen ismeretlen az éjmadár előtt, meg sem kísérli, hogy odáig elhatoljon. De nem is kell, mert szerinte a nap is, mint a föld, test — öngözkörében; lelkünkkel nem rokon. A tudás sivár korlátoltsága visszahozza a költő önbizalmát, határozott bátorsággal utasítja el Minerva éjmadarát s visszatér lelkének nyugalmas derűje:

A csalogány lány hangját újra hallom
S vidulni kezd dalára életem,
És vállaimra visszaszáll galambom
S a hit olajágát nyújtja nekem.
Távol még szól a bagoly huhogása,
De *hitem* van s nincs szükségem *tudásra*.

Nines helyén vitatni, vajjon az ész és szív, a hit és tudás csakugyan ennyire mereven ellentétesek, sőt kizárólagosak, hogy

vajjon igaz-e, hogy a költészet az ifjúkor kiváltsága, s nem egyszersmind az érett kornak is természetes velejárója? Ránk nézve csak a költő egyéni állásfoglalása, személyes elhatározása a fontos. És ez: újabb vallomástétel a költészet magasabbrendűsége mellett, s újabb fogadalom annak további tiszteletére és gyakorlására.

A költészet egyénileg, önmagára nézve — életfeltétel. Ezért tárgyilag is és másokban is tiszteli.

Meghajlik lélkem minden nő előtt,
Ki a múzsákkal tölti az időt,
Ki ragaszkodik népe nyelvéhez,
S hívság helyett lélekgyönyört keres.

S mit érdemel a nő, ki szellemét
Gyöngéd, nemes dalokban osztja szét!

mondja s kérdi Izidorához⁴ című költeményében, Tiszteletét átviszi a költő lányára is, ki, szerinte, az ég bírálatán általment költészet. (A költő lányához.) Nemzeti, közösségi vonatkozásban pedig a költészet emlékezés a multa, hangjain visszatamad a történet, áthagyományozója a nemzeti nyelvnek és a nemzeti bánatnak. (Hárskürt hangja), jövőnknek biztatója, nemzetünk és nagyjaink dicsőítője. Ezért buzdít is:

Magyar költők s leányok zengjetek,
Ti a nemzet nevét megőrzitek.
(Éneklő lányok közt.)

Költészet szeretetének és tiszteletének közvetett bizonyossága egész írói pályája, minden irodalmi alkotása. Sohasem írt hebehurgyán, gondatlanul, hánya-veti módra eredetieskedve, nagyokat mondva, s úgy adva és játszva a költőt, a zsenit, mint az ötvenes évek számtalan verselője. Midőn oly sokan, mint valami csárdába törtek be a költészetbe, Dózsa mindig templomi komolysággal lép oda. Boldog ugyan, mikor hallja a nép ajakán felzendülni a maga írta és szerelte dalt, de azért nem igényli, hogy meteoroknak, egetverő tehetségnek tartsák. (Nem kívánom.) E szerénység a Petőfi-utánczók túlzó öndicsekvéseinek éveiben semmi esetre sem figyelmen kívül hagyható erény.

A költészetnek mindenekfelett való szeretete és becsülése — de a maga tehetségének túl nem becsülése — csak egyrésze az ő mindent józan idealizmussal felfogó és megítélő általános életszemléletének.

⁴ Báró Petrichevich-Horváth Ida — gróf Bethlen Miklósné — (1836—1877) írói álneve. A múlt század ötvenes-hatvanas éveit alatti számos lírai költeménye jelent meg az egykorú hírlapokban és folyóiratokban.

A reformkor határtalan bizalma a jobb jövő iránt és az egzigeneciák tudományára alig figyelő cselekvési elszántsága, meg alkotni kész lángoló lelkesedése Európaszerte a márciusi forradalmakban robbant ki, de ugyanesak Európaszerte keserű kudareba, véresen kiábrándító csalódásba fulladt el. A forradalmak pompás, vidám húshagyókeddi mámorát felváltotta és nyomon követte a politikai abszolutizmus diktálta hosszú, a nálunk majdnem két évtizedig tartó száraz böjt. E kiábrándulásra beállt szinte kesernyésen józan hangulat és korszenlélet Dózsának számos költeményében megjelenik. Hírlapíró, politikus és jogtudós létére másoknál átfogóbban és világosabban látta meg és fejezte ki a kor tehetetlenségét és az emberi nagyratörékvések korlátoltságát. E kor megtörte az ábrándokat; szép álmainkból fel kelle riadnunk, ezek nem segítenek rajtunk; az élet szíve elkopott, hiába érzelgünk zsámolyánál; ki való helyett az ábrándokat ölelgeti, pályáján tántorog. (E kor.) Elélhaladott a század, vén a világ, elhullatta a virágot, csalogányok helyén varjak kárognak, démonok ülnek. A napnak nincs melege, meddő a fellő is.

Nézz az égre, nézz a földre,
Minden minden hajlik őszre.
S hol a remény új tavasza?
Hosszú híd még a tél hoszza!
(Vén a világ.)

Fáj valami a világnak, s senki se tudja, hol s mi a gyógyszer. Ezért unalom s rosszkedv, hiú vágyódások tartják fogva. Szórakozást keres az üres élet. Különcök, kalandorok, lényaló hízelgők népesítik be a világot, önzetlenség, szív, boldogság nincs sehol. Az erény látszat, a hit képmutatás. Az ember bízik embertársában, kábultan és kapzsian szédeleg a világfájdalom örvényei között. (Világfájdalom.)

E keserűn józan világ- és társadalomszemlélet rokona és szomszédja annak az, Alszeghy Zsolt szerint Petőfi szerelmi lírájából táplálkozó világfájdalomnak, mely az ötvenes években is divattá tette a keserűséget és az életúntságot, mit a költőkben az egyéni körülmények mellett elősegített és fokozott a nemzet szomorú elnyomatása is.⁵ Hasonló gondolat és álláspont az említetteken kívül Dózsának még számos költeményében található (Rossz órámban, Jaj Rómának, Elmélkedés, Az ember vágyai, Rendre élünk, Mire való?, Fiam születésére,

⁵ Alszeghy Zsolt: Petőfi és az ötvenes évek magyar lírája. Kisfaludy Társaság Evtáplajai XLVIII. k. 272 és 366 l.

A szegényekért stb.) Azonban a Dózsa társadalomtörténeti és világszemlélete csak komoly, sőt olykor komor, de egészben véve nem pesszimista. Észszerűen józan, de nem lemondó, nem végződik céltalan és akarat nélkül való dekadenciában. Csak egy-két költeménye van (Édes álmok, rémes álmok, Hajnal órái, Jaj Rómának, Mire való? és Csatatéren), amelyekben nincs valami biztatás, amelyik nem végződik valamely cél, eszmény, hivatás felmutatásával. Költeményeinek nagy többségében vigasztal, megnyugtat, sőt bizva és biztatóan hirdeti a jobb jövőt. A sorsban, hol millió ember él, miért veszítenők el lelkünk nyugalalmát? Keressük szorgalomban a vigaszt és — végre is az Isten el nem hagy. Ez a refrénje például az E kor című versnek. Még Világfájdalom című költeménye is biztatással végződik:

Világfájdalom, nehéz betegség.
De meg lehet azzal vívnia,
Kit nem lelki s testi kimerültség,
Hanem szívesalódás vitt oda.
Mit szívünk keres a nagyvilágban,
S melyért ott hiában izzadoz,
Boldogságot lehet egy családban,
Egy szerető szív megadja azt.

Dózsa jól látja, hogy a társadalom bűnös, hogy ember az embert mint férget tapodja, hogy hatalmasabb legyen a másiknál. De tanítani mégis csak azt tanítja, hogy:

Legyünk egyszerűek s jók az emberekhez,
Jutalmunk az égben egykor a szerint lesz,
Amint éltünk itten.
Minden örömiünket, minden fájdalmunkat,
Minden jótettünket s rossz akaratunkat,
Számba vette Isten!

(Elmélkedés.)

Ennek következtében a Dózsa élet- és világfelfogása semmi szín alatt sem a pesszimizmus. Sokszor talán teljesen illuziómentes hangulat az alapja, de mindig fölemelkedik valami célfogalomig, valami eszményig. Józan, de nem borulátó, hanem biztató idealizmus. Panaszolkodhatni olykor, de elcsüggedni nem szabad — írja Gróf Lázár Kálmánhoz című versében. S mit barátjának intelmül ír, az egész egyéniségére és világnézetére jellemző. Bármilyen keserves és fájdalmas az adott valóság, vigaszt talál és vigasztal, ha más, ha emberi eszmény nincs, hát a jövő élettel, az isteni jóssággal és igazságossággal. Az Isten szerelme mint szent lánc köti egybe az emberiséget. (Vallásos gondolatok.)

Közelebről vizsgálva költői szemléletének egy másik, gyakoribb eleme s így költészetének is egyik állandó indítéka a

családi élet. Dózsa életrajzi adataiból és költeményeiből is kitetszően boldog családi életnek volt részese, úgy is mint gyermek, úgy is mint férfi. Szerető szülők jómódú gondviselése alatt nőtt fel gondtalanul testvéreivel együtt, s mint férfi, hű feleség és reményre jogosító gyermekek körében boldog családi életet élt. Ezért a családi élet az ő szemében az a legbiztatóbb, talán egyetlen hely, hol az ember, az egyén a legmostohább viszonyok között is, ha nem is teljes boldogságot, de legalább békességet és megnyugvást talál. A sors bármint játszik velünk,

... az élet nincs elveszve
Csak szerelmünk fűszerezze,
Szerető szív, tiszta lélek,
Kis kunyhóban is jól élhet!

mondja egyik, Arany Jánosra nagyon emlékeztető versében. (Jobb így élni.) Másnak is ajánlja a házasságot, igaz kissé józanul, sőt prózailag: házasodj meg, meg nem bánod — feltevéen, hogy jól találsz. (Házasodj meg.) A házasság a szív és ész együttes, közös ügye. Csak ki mindkettőre hallgat, nyer hű szerelmet s él boldogul. Különben — tanácsolja ismét józanul —

Ha élted célját így fel nem találsz,
Akkor maradj inkább magadra csak,
Fájó az érző szív magánossága,
De házi bú közt élni kínosabb.

(Akarsz szeretni?)

Humorosan sorolja fel egyik versében, mi sok a különbség a két nem, a férfi és nő között és a végén — Egymás nélkül ah! mégsem élhetünk — állapítja meg nem kis iróniával. (Férfi és nő.) A maga teljes családi boldogságát, ez áldott és bárkinek is kijáró ajándékot, mint természetes adottságot gyakran említi ugyan, de külön versbe ritkán veszi. (Nővérem nevenapján, Kis fiam születésén, Fiam születésén, Tiszteld szülőidet, Jöjj karomra, Jobb így élni.) Ez inkább csak akkor történik meg, ha a családját csapás sújtotta, vagy veszély fenyegeti. A szabadságharcban elesett testvéreinek emlékét például két elégiában is elsírja. Ilyen még: Nőm kórágán, A gyászoló anya, Szeretteim, Szomorú álmaim stb. Jellemző józan felfogására a testvérét elsírató elsőbben írt költemény (Dózsa Lajos emlékére) vége. Az országos romokból sok helyreállítható — mondja —, de az elveszetteket felhozni sírjokból nincs hatalom. Ezért

Mentsen meg az Isten a beháborúktól!
A bús forradalmak rombolásaitól,
Szórja böv áldását elpusztult hazánkra,
S juttassa népünket békés boldogságra.

A költemény első alakjában csepeg a túlzó lojalizmustól. Testvérét sirató másik verse — Szomorú álmain — megmarad az egyéni és családi fájdalom panaszának körében. Költőibb is amannál. Józan idealizmusának jellemző szemléltetője újszülött fiailhoz írt két költeménye. Inti és oktatja őket mindenre, mi szép és eszményi: honfimunkára, erényes szívre, szívjóságra, tiszta, nemes életre, megelégedésre stb., mert az élet boldogsággal csak a jóságot és erényt jutalmazza. Ez erények közé tartozik azonban az is, hogy

Azon kevés vagyont, mi egykor
Sírom felett kezedbe átfolyt,
Jól megbeesüld, széjjel ne széleszd.
Szent láncszem ez hazád földjéhez.

Az ősi föld szeretetét a másik fiú születésekor is főkötelességként említi. S itt is az ősi föld, a családi birtok szeretete szélesebb értelemben a haza szeretete.

Szeressétek földünket, mely alatt	Örökségül, mit vettem és hagytam
Nyugosznak ősapáink csontjai,	Reátok gyermekeim; az szent hazánk,
Szeressétek e hont, mely nektek is	Csak benne és általa van mindenünk,
Szív és ész szerint fog sorsot osztani.	Ő birtokunk, rangunk és koronánk!

Milyen kár, hogy e korszerű tanácsot — középnemességünk le-romlása tudvalevőleg már ekkor kezdődik⁶ —, az új zsentrinemzedéknek oly kevés tagja hallotta s még kevesebb fogadta meg.

Valóban a haza sorsa, nemzetének jövője a Dózsa költészetének egyik leggyakoribb tárgya. Költeményeinek jó egyharmada vagy egészben, vagy valamely feltűnőbb vonatkozásánál fogva az úgynevezett hazafias költészet terméke. Alapszínzete majd mindeniknek természetesen a fájdalom, a keserűség a szabadságharcot elfojtó abszolutizmus miatt. Az ország vérmezőkből álló gyászos csatatér, az ég kriptabolt, jajgatva visít a szél is, a patak könnyektől kiáradt. A természet maga is sír a költővel, ki hasztalan keresi az elhúnytak, köztük annyi vérrokona porát, mert csak bús árnyakat lát lelke. Elvész a nép, még kereszt se őrzi sírhelyét (Csatatéren).

Csönd van itten, csönd van ottan
Élünk, élünk félhalottan,
Könnyeink szemünkből szállnak...
Mi gondja ránk a világnak?
Siri álmok!

(Édes álmok, rémes álmok.)

⁶ Így látja a mai történetíró is. L. Horánszky Lajos: A remények éve. Budapesti Szemle. 236. köt. 2675.

Országunknak, nemzetünknek híre elhalt, fénye eltűnt, a Buda várán lengő zászlót vér festi, határunk pusztá rom — adja egy mohácsi hős ajkára költőnk a jelen pusztulást. Hasonló tárgyúak és hangulatúak még a Hárskürt hangja, Vedd e füzért, Két villám, Hajnal órája, Egy elbukott, Bujdosó székely dala, Szeretteim, Szép országom, Szomorú álmaim, Emulékkönyvbe, Almodoztam stb. címűek.

Mi volt az oka a bukásnak, mi okozta a síri jelent? A mult és maga a nemzet nem. Ezeket Dózsa is általában nagynak, dicsőnek fogja fel és magasztalja. Hisz józan törvénnyel védtük az erkölcsöt, szeretettel öleltünk magunkhoz minden népet, az üldözöttek helyet engedénk, élet s halál közt lelkünk hű vala — állapítja meg Dózsa. (Ima.)

Multunk és a nemzet megelégedő, majdnem az önteltséggel határos tiszteletének legérdekesebb kifejezése az, amikor újszülött fiának így végrendelezik:

Emlékezz reám! gondolj utánam,
Mint én éltem, úgy élj, kívánom.

Csak egyszer kel ki az idegeneskedés, a nemzetietlen szokások és a gondtalan eszem-izsom-természetűek ellen. (Látogatás.) Történelem felett való erő, a sors, Isten keze mérte ránk a csapást és persze az árulás. Mohácsi hőse anlegeti, hogy Tomori dicsvágýában elárulta a hazát. Az ötvenes években tudvalevőleg a hazaáruló, bármi is neve, Görgey Artúr. Ki is mondja Dózsa az árulóra a nagy szentenciát:

Sírja legyen krokodil tanyája,
Árulóknak legméltóbb hazája!

És a jövő? Van — igaz — olyan nyilatkozata is, mely maga az elfásult reménytelenség. Például a Gróf Lázár Kálmánhoz című versének egyik szakasza:

Mért hízelgünk magunknak?
Egy kettő küzd: — s az ébredés?
Ah népünkben naponként
Hanyatlík a közérzés.

Az ilyen reménytelen hang azonban ritka, csak elvétve fordul elő. (Szeretteim.) Dózsa ugyanis rendületlenül bízik a haza és nemzete jobb jövődjében. Hisz kiépülénk százszor nagyobb vihart (Énekes lányok közt), a letűnt nap újra támad!

Bárha olykor borong az ég,
No búsuljunk, felderül még,
És ha küzd is balsorsával,
Nem sírhat egy nemzet mindég. (Boldog újévet.)

A biztos jövődöbe vetett rendületlen hitnek azonban van feltétele is. Egészen véve Dózsa is a jövődöben a dieső mult és az isteni igazság és gondviselés alapján hisz. (Ima, Szózat.) A gondviselő igazságos Isten olykor nála is mintha maga a magyarok Istene volna (Megtartá Isten mégis a magyart, Éneklő lányok közt), mintha különösen Árpád népe felett örködnék. (Szózat.) Föl se lehetne tenni, hogy éppen most tagadná meg. (Ima.) Mindez összevág a kornak bízó, sokszor csakazértis alapon reménykedő általános hangulatával. És természetes következménye a Dózsa derülátó egyéniségének is. Van azonban a Dózsa hitének és bizalmának egy sajátos egyéni eleme és feltétele is: a nemzetnek meg kell változnia, ha élni akar. A mult sok gyözedelme sem ér semmit, ha az utókor a küzdésben kifárad.

Ölekezzünk össze a kor szellemével,
És saját erónkön küzdünk lelkesedve
A gazdag aranyát, a szegény fillérét
A nemzet javára bátran odavesse.

Gyüjtsünk az anyagi s szellemi téren,
Hintvén ide s oda termékeny magvakat,
Elesüggedni nemcsak veszélyes, de szégyen,
Minket az Üristen tette alkotott.

Már látom a küzdő nemzetek sorában
Hangyaszorgalommal izzadni a magyart,
Nemzetek hajói szaladnak Tiszánkon,
Világ népeivel rakva a Dunapart.

Gőzszázdot repít a Marosnak árja
Magyarhon szívetől székelyföld szívéig.
Ragadd meg én népem! két kézt a világot, . . .
És nőjjon híreddel jólléted, nagyságod . . . (Szózat.)

Miveljük az ízlést s tudományt, mert az a nemzeti kincs, mit szellemünk alkot. Ekkor bennünk és átalunk él a nemzet és a haza. (Izidorához.) Munkálkodjunk, fogjuk meg, ha kell, az ekeszarvát, keressünk szorgalomban vigaszt és áldást. (E kor.)

Vessük össze pénzünk s szellemünket,
Fejtsük ki az ízlést s tudományt
Irjon, tegyen kiki köréhez képest,
És hagyja hátra bármi kis nyomát. (Látogatás.)

Az ábrándnak vége, a modern hazaszeretetet nem hősi vérontást kíván. Erény, jóság, szorgalom, s mit gyüjtünk ésszel és munkával, az a mai hazafiság dísze. E megváltozott hazafiság nem ismer rang- és sorskülönbséget, mások vezetése alatt is híven síkraszáll a közjóért. (A hazafiság.) Szív, erény s vas-szorgalom tehet urrá mindent. E század az ész s műipar százada. (Szózat.)

A korszerűségnek e hangoztatása, a szorgalmas dologtevésnek követelése, az anyagi vagyonosodásnak, az izléses szellemi műveltséggel együtt a nemzeti élet és a haza fennmaradásának halaszthatatlan feltételül odaállítása e kor lírájában egészen új, sajátos, különálló józan hang. Egyenesen kiüt líránk általános pátoszából s még inkább az elnyomatás fellengző vagy szélsőségekre hajlamos romantikájából. Ez a józan figyelemztetés, mely szerint a nagyon, a személyes és gyakorlati munka a feltétele, elengedhetetlen sine qua non-ja a magyarság fennmaradásának, Dózsa verseiben előzmények nélkül és társalanul jelenik meg. Polytatása is csak hosszú évek múlva s elszigetelten akad. Értem Arany Lászlót, ki már a Délibábok hőisében (1872), de különösen a Húnok harcában figyelemztette a magyarságot a népek küzdelmének megváltozott, új, korszerű módszerére és fegyvereire; Csaba vitézeinek várása helyett a szorgalmas nemzeti munkára; Hadak útja helyett gyárra, gépre, hámorra. Kétségtelen, hogy Arany László is, s előtte jóval Dózsa is, a Széchenyi szellemében és hatása alatt ilyen korszerűek és gyakorlatiasan józanok.

Nem nagyszámú vallásos, helyesebben moralizáló költeményében (Ima, Imádság, Tiszteld szülőidet, Elmélkedés, A bölcsesség szerény, Az ember vágyai, Vallásos gondolatok, A szegényekért stb.) szintén van valami böles józanság: erény és hű kötelességteljesítés által kell keresni a boldogságot, szakítanunk kell a bűnnel, le kell vetkőzni emberi megszokott hibáinkat, önzésünket. Keresztény émberszeretetet és istenhít teremthet új, jobb világot. E tekintetben is van a Dózsa költői világának egy sajátosan egyéni vonása. Az, hogy szerinte igazán boldog élet csak falun van, csak a falu népe boldog. De az boldog. Egyebütt, a városban, az úgynevezett magasabb műveltségű társadalmi rétegekben nincs nyugalom, a boldogság tüzhelyét hasztalan keressük. Itt álarcos, zajos, únott, gyanakvó, barátságtalan, fullasztó és képmutató az élet. (Falura, Városon.) Elhagyta a szív a természetet és alkotott mesterkéltn életet. (A mezőn.) A nagy világban az emberek szinte mint bösz vámpírok egymás vérért isszák. (Szabadban.) Ész és erény helyett csak pénz és cím ülnék a mérlegben. (A falu.) Falun?

Frisebb, épebb ott az élet,
Szabadabb a szív s a lélek.
Még a levegő is tisztább,
Kedves falusi boldogság.

(Falura.)

Mint száz évvel korábban báró Orezy Lőrinc, úgy dícséri Dózsa is a magyar paraszt életét.

Oh boldog a jámbor földművelő,
Földbirtokának kiskirálya ő.
Cselédje van, marhája s mindenik
Szavára hajt engedelmeskedik.

Dolgos neje s víg gyermekesereg
Munkál vele, játszik, enyeleg
S míg szívük, lelkük, karjuk összetart:
Leküzdik ők az inséget s a bajt.

(A mezőn)

Rousseau a közvetlen s a romantika a közvetett forrása annak a felfogásnak, hogy minél közelebb él az ember a természethez, annál jobb maga az ember is és annál boldogabb élete is. Térjünk vissza a természetes életmódhoz, tanította Rousseau. Mért nem maradt e körben a világ? — kérdi lemondóan Dózsa is. A magyar földművelő nép ott maradt, hol a Teremtő sorsát megadta, és Isten parancsát megtartva él rangkülönbség nélkül, szép egyformaságban, munkás vidámságban, közel a természet anyakebléhez.

Míg a város népe zajtól portól halvány:
Friss vér terjed addig a falusi arcán
S szíve is vidámabb!

(Szabadban.)

Első kézből veszi az Isten áldását a földműves és háza népe, s élte napját lelki békességgel s szép esendesen éli végig. (Falusi regg.) Ám Dózsa a földművelő magyar népet nemcsak mint a természetes élethez hű s ezért boldog enberréteget szemléli a maga idillikus egyszerűségében, hanem tudja és kifejezi azt is, hogy a földműves magyar nép — éppen ezen ősi egyszerűségénél fogva — fenntartója a hazának. Nála nélkül a föld mit sem érne, ő nyújt két kezével táplálékot a honnak, az ő verejtékes keze közt szűrődik át az ég áldása. Vállán, vérén a közérdek nyugszik. A béke jólétét az ő szorgalma, a harci diadalt az ő karja dönti el.

Tud ő lelkesülni a közös veszélyben,
Vérét híven adja a haza javáért,
Ilyenkor tüzet látsz hős tekintetében:
Bajnok ő ki áldoz s halni kész honáért.

Oh népem! Magyar földművelő népem!
Legyen örök a te tüzed s munkásságod,
Melytől lelkesülve, szorgalmad s véreddel
Ezer évig híven fenntartád hazádat.

(A föld népe)

Sokan félvállról veszik a falut, Dózsa azonban bece szerint méri a világot s látja, hogy a magasabb műveltségűek és rendűek élete is csak falum szép és boldog. Egyik, a falu nyugalmas, boldog idilliségét rajzoló költeményének második, befejező részében az írói személyes vonzalma és a magyar nemesi patriarchalismusa szépen olvad össze magyar eszményképpé:

Szeretem én a vendégszeretetet
Kevélykedő antik kastélyokat.
Óreg magyar úr lelkes gyermekekkel
Fogadnak el kitárva karjukat.

Szeretem a zsindelfedésű házat,
Mely nagy galambbúgos kapukra néz,
S folyosóján magyar lapot olvasva
Őszfűrtű nemes ember leverész.

Ha benyitunk, már innep lesz a háznál
És annyi sok a mondani való . . .
Barát vagy, testvér vagy a háznál,
Mindenik olyan nyájas, olyan jó.

Jön a juhnyáj s gulya az udvarra,
Táncol a bárány, a csikó futkos,
Hozzák a szép gyümölcsöket kosárral!
Még azon friss, azon harmatos.

S épp ily friss a szép leánykák arca,
S mint vonz magához az az üdeség!
Lelkünk esordultig lesz tűzszerelémmel
S az elválás csak inkább fáj mindég.

Kedves falu! boldog korom tanyája,
Szép lelkű lánykák paradicsoma!
Vendégszeretet, harátság hazája!
Nem tudlak én feledni — nem soha!

(A falu.)

E közvetlenül szemléletes és elevenen mozgalmas szép képben van sok naívság, romantika és anakronizmus. De hogy minden szó és szín benne a magyar falu őszinte szeretetéből ered, ez kétségtelen.

A teljesség kedvéért még csak annyit, hogy a természetes élet, a falu eme romantikus szeretetének egyik jól ismert velejárója, a magánosság kedvelése és keresése szintén megtalálható Dózsa költészetében. (Pl. Jöjj oda.) A romantika örök hite az, hogy távol a világtól, a magányban rejlik a boldogság.

Kiadós forrása Dózsa költészetének a szerelem is. Költeményeinek jó negyedrésze szerelmi tárgyú dal, óda, elégia. Különösebb mondanivalónk a Dózsa szerelmi lírájáról kevés van. A szerelem az ő érzése és meggyőződése szerint is mindent pótol

és a szerelmet pótolni az egész világ kincsalmaza sem tudja. Erzelmenek hullámozása naív, átlátszó, őszinte és egyszerű. Néha azonban, mint a láva, fojtott és ma már alig érthető bonyolult szenvedélyként tör elő. (Betegségem költészete, Oh, érezni, Végbűvésű, Éjféلكor és kivált a Zengd, oh címűek.) Ha viszonozza a kedves szerelmét, nemcsak maga boldog, de a Küküllő is vígabban folyik. Ha pedig nem viszonozza, természetesen azért, mert szíve nincs, akkor az egész világ bánata az övé. Oh, miért, hogy a rózsának tövise is vagyon, kérdi ő is a szerelmesek régi s bár mindig újonnan átértzett, de mégis konvenciós szavaival.

Amde van a Dózsa egész költészetének egy figyelmen kívül nem hagyható vonása, amelyekre itt kell rámutatnunk, mivel legtöbb költőiséggel szerelmi lírájában érvényesül. Ez a Dózsa egészben véve egészséges, természetes népiessége. Annyit már az itt idézett szövegekből is megállapíthat a figyelmes olvasó, hogy Dózsa gondolatvezetése és kifejező módszere egyszerű, világos. Dagályosság ritkán fordul elő, gyakran inkább prózai józansága kedvetlenít el. A bájöröm, rózsarege. hajnalálom s más efféle jellemző kifejezések viszonylag épp oly ritkán ötlenek szemünkbe, mint a képek halmozása, a költőiség minden áron való kierőszakolása (mint amilyen pl. A szerelem nyitott szívemben c. dal). Ellenben sűrűn találkozunk költőinek éppen nem mondható sorokkal. (Teszem a jót, mert így élni — Jobb, kényelmesebb, aztán: Azon nyomon, amely nyomon — Kis ablakod alá járok stb.), sőt egész költeményekkel is (pl. Férfi és nő, Tett embere, A szegényekért stb.), amelyek nem egyebek, mint verseszedett moralizálások vagy vezércikkek. Száraz sorokat, prózához közel álló verseket akkor ír Dózsa, ha erre már maga a tárgy is könnyen alkalmat nyújt, ha az úgynevezett gondolati líra terén forgolódik múzsa. A szerelmi lírának mindig van némi költői zamata és íze. Ha egyéb nem, az érzés melege és őszintesége. Dózsa szerelmi lírájában is sokkal inkább érezzük a költőiséget, mint egyéb alkotásaiban. Ezek sokszor csak versek, szerelmi lírájának termékei pedig kivétel nélkül költemények. Azzá teszi őket az egészséges népiesség.

A népiességet, mint irodalmi elvet és nemzetpolitikai célt Dózsa is a kor szelleméből ismerte meg. Említők, hogy ifjúkorában együtt lelkesedett a márciusi ifjakkal. E reformifjúságnak Erdélyben legtehetségesebb tagjai Szentiváni Mihály, Kriza János és Dózsa Dániel. Közülük a korán (1842), huszon-

kilencéves korában elhunyt Szentiváni Mihály tekinthető vezérnek. Ő teremt kapcsolatot az ifjúság között részben vezérségre teremt egyéniségével, részben a Remény című méltán jól ismert zsebkönyv szerkesztésével és kiadásával, Krizának termékenysége biztosított tekintélyt s az a ritka vállalkozás, hogy a népköltészet termékeit tudatosan gyűjtötte. Kriza alkotó kedve azonban a Szentiváni halála, illetőleg a Remény megszűnte után elnémult s gyűjteményét is csak két évtized leforgása után bocsátja közre. (1863-ban jelent meg a Vadrózsák I. k.) Dózsa Dániel is, mint könnyen alkotó tehetség tűnt fel. Alkotó kedve a hatvanas évekig, közelebbről Verseinek megjelenéséig egyáltalán nem csappant meg. Az erdélyi reform vagy úgynevezett márciusi ifjak között a Dózsa költői pályája a leghosszabb — legalább Erdélyben. A többiek vagy elhaltak, vagy elhallgattak, vagy a szabadságharc leveretése után eltávoztak Erdélyből, mint Gyulai, Mentovich, Szász Károly és mások. A költői, az irodalmi folytonosságot Dózsa jelentette és képviselte. Mellette még Medgyes Lajos, Petőfi és Tompa személyes ismerője és barátja és Hory Farkas jön számba a szabadságharc előtti gárdából. A többi erdélyi költő (Szász Gerő, Szász Domokos) már a forradalom utáni nemzedék képviselője. Az ötvenes évek élő költői közül az elsőséggért Dózsa Dániel pályázott, — mondja e korszak egyik ismertetője.⁷ Mi hozzátehetjük, hogy nem érdemtelenül. Az idétt Erdélyben csakugyan ő volt a legrégebb idő óta s nem lankadó kedvvel folyton alkotó költő, kinek költeményeit szívesen olvasták, sőt kinek a dalait szelvében énekelték is.

A népiességet — ez teszi költészetét értékké s ez tette őt népszerű íróvá — Dózsa úgy is mint tárgyi valóságot, de úgy is, mint a költőiség eszközét és formáját már kisgyermek kora óta ismerte. A nyárádmenti és marosszéki érdekes, elegyítetlenül tiszta magyarság szokásaiban és dalaiban később is alkalomadtán sokszor elgyönyörködött. Gyermekkorában és ifjú éveiben pedig jóformán egyebet se látott, mint ezt a még napjainkban is pezsgőerejű és életű magyar népet a maga, akkor még érintetlenül eredeti életformáiban. Hallotta, mint maga is költői hajlamú és zeneismerő népe meséit, rigmusait és

⁷ L. Ürmösy Lajos: Irodalom az ötvenes években Erdélyben. Erdélyi Múzeum 1897. évf. 194 l.

nótáit.⁸ Hallotta, hallgatta gyönyörűséggel s később maga is alkalmazta tudatos emlékezéssel és nem közönséges költői érzékkel, kivált szerelmi lírájában.

Dózsa a maga érzelevilágát, líraiságát vagy önarcképben, vagy helyzetdalban fejezi ki. Az első típusnál a költő tulajdonképen arra a kérdésre felel: milyen vagyok én, mit érzek? A második típusban a költő önmaga és az olvasó közé egy harmadik személyt iktat be, nem közvetlenül áll ki a nézőtérre, hanem e harmadik személynek a képében. Mindkét esetben a költő önmagával szemben áll, többé-kevésbé tárgyiasítottan szemléli és rajzolja önmagát. Ő a költemény tárgya. Van egy harmadik típus is, a közvetlen dalforma, amikor a költő minden tárgyiasítás és stilizálás nélkül adja önmagát, szemléletit érzelmeit, mint például Petőfi Szeretlek kedvesem és annyi más költeménye. Az ilyen költeményekben a költő többé már nem tárgya önmagának (és a költeménynek), hanem közvetlen érzellemmel cselekvő alany. Dózsa inkább a két első típusal él, a harmadik, legművészebb s csak a legnagyobb tehetségek — egy Petőfi és Arany — könnyű és sikeres formájáig nem fejlődött ki a Dózsa népiessége. De az első típusban a Rózsás dalok-ciklus II., III., a Bánatos dalokból szintén a II., III. és V. s a Szerelmes dalok-sorozat III. és IV. darabjának természetes bája, keresetlensége ma is megkap. Az egykorúak meg éppen ajkukra vették egyikét-másikat (a Magyarország és Nagyvilágból is ilyenül felemlített: Ha kong az estióra és Te sírsz kezdetűek; a Bánatos dalok-ciklus II. és IV. számú darabjai.) E csoportba tartozik a már említett és ma is énekelt elégikus hangulatú Sújt az átok című dala. A népdal hamisítatlanul művészi egyszerűségével jeleníti meg a látszatra büszkén dacoskodó, de felejtetni csak nem tudó szerelmi csalódást a Nem most lesz az című versben:

Mikor én még egyszer
Kapudon benyitok,
A Maros Dobrátél
Gyitrónak vesz utat.

Mikor én még egyszer
Keblemre ülellek,
A vadgalamb esőket
Oszk a saskeselynek.

Mikor én még egyszer
Megesókolom szádat,
Akkor a tél haván
Nyitnak a virágok.

Síromhoz se jöjj el,
Béke a halottnak,
Domború sírhalmom
Behullna alattad.

⁸ Egy érdekes és jellemző epizódot maga beszél el a báró Apor Károlyhoz, a marosvásárhelyi kir. tábla és a Kemény Zsigmond Társaság első elnökéhez írott levelében (1880. január 29). L. Erdélyi Figyelő. Szerk. Tolnai Lajos. 1880. 6—7. sz.

A benső idom, az érzellem iránya és kibontakozása és a külső forma, a szemléltető ellentétek fokozatos csoportosítása, az érzelmet híven kísérő gondolatok keresetlen kapcsolása és ritmikus elevensége mind bizonyítékai annak, hogy Dózsa népiessége nem sallang, hanem valóban költészet. Hasonlóan hiánytalan költőiséggel ábrázolja a szerelmi boldogságot is a Küküllő című dalban.

Még több szerencsével, maradandó hatással írt lírai helyzetdalokat, népies genre-képeket. Ilyenek a bevezető sorokban már említett Székely nóta, továbbá a Kriza gyűjteményébe szintén besorozott A legény búcsúja⁹ címűeken kívül a következők: Őszi dal, Fut a pille, Közelebb, Holdvilágon, Bujdosó székely dala (kár, hogy az utolsó henyé sora megzavarja az egésznek a hatását), Jöjj karomba, Szegény juhász, A Küküllő stb. Ez utóbbi típusból bizonyítékul hadd idézzük a Közelebb című enyelgő helyzetdalt.

Közelebb.

Megy a legény a mezőre,
Hímes réten megy előre
De szeme úgy tévelyeg,
Távol várja szép leánya,
Piros ajka ezt kiáltja:
Jöjj'sze babám közelebb!

Megy a legény a lány után,
Folyó, tövis ágbog útján.
Mindegy neki, ő csak megy . . .
Olyan szép a hamis lányka,
Csalogatja kedves hangja:
Jöjj'sze babám közelebb!

Megy a legény a leányhoz,
Habkezére esőket áraszt,
Szíve, ajka úgy remeg!
Elpirul a kis leánya
S rémült hangon ezt kiáltja:
Egy lépést se közelebb!

⁹ A kapuzábét (kapufélfát) vallató szerelmes székely legényről Kriza is írt egy genreszerű dalt. (Vadrózsák I. k. 564. sz. a. a 407. l.) A két költeménynek érzelmbeli hasonlóságát, illetőleg különbségét pontosan láttatja a két vonatkozó versszak:

Kriza: Valld meg nekem kapuzábé,
Ki jár este melletted bé?
Bé szeretóm hajlékába
Szép szerelmem rablására.

Dózsa: Mondd meg nekem kapuzábé!
Éjiden itt hajh ki jár bé?
Ki oson ott el melletted,
Tudom te is észrevetted,
Hogy a rózsám hitszegő lett.

Krizánál az idézett versszak kezdő, Dózsánál a képet bezáró rész. A Kriza legénye még csak gyanítja, a Dózsáé tudja, hogy a kedves hűtelen. Kriza epekedő páthosszal, Dózsa fájó daccal, amely azonban önmagát is vigasztalni tudja, beszélgeti hősét:

Kiesiny a lány, nagy a szíve,
Száz legény is megfér benne,
S aki épít hűségére,
Házat épít a fővényre,
Tornyot a tenger vizére.

A Dózsa alakja önérzetesebb, férfiasabb. Költeménye is megkapóbb, szebb, mint a Krizáé. — A Kriza költeményére vonatkozólag l. Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfiig 326—27 l.

Az egymásnak teremtett szívek szerelni vonzalmának keletkezését, a legény állhatatos küzdelmét, a lány bájos inceselkedését, naivul szemérmetes találkozását a három rövid versszak egy bájos, nagyon eleven és befejezett triphthychonban szemlélteti. A költemény minden ízében népies és művészi is.

Ebből a csoportból még külön említésre érdemes a Szegény juhász című eleven genre. Szabatos és természetesen haladó gondolatritmussal vezet el a költő ahhoz a ponthoz, a juhász szívéhez, amelyik körül az egész költemény felépül.

Jár a Juhász a mezőn
Rojtos tarisnyával,
Rojtos tarisnyán alul
Zsíros bőrbundával.

Sóhajtozó szívvel.
Zsíros bőrbundán alól
Csepűvászong inggel,
Csepűvászong ing alatt

A sóhajtozó szívű bojtár a tarisznából furulyát vesz elő s úgy furulyázza epesztő fájdalmát. Aztán előveszi tarisznájából az elhúnyt kedvesétől kapott elhervadt rózsát.

A juhásznak könnyei
Folynak gyöngysereggel.
Alig győzi törteni
Már a vászon inggel.

Dalait a fülemile
Figyelve hallgatja,
S bokrai közt estidőn
El-elpróbálgatja.

Ott a vászoning alatt
Szegény szív úgy vérzik!
S mentől lejjebb száll a nap,
Annál inkább vérzik.

Másnap újra arra száll
A zengő madárka,
Hogy hallgassa meg: a dalt
Vajjon eltalálta?

Úl a juhász egy siron,
Fűvja furulyáját:
Bele fűvja fájába
Életét, fájdalmát.

De a juhász nem dalol,
Alszik holtan, némán,
Érző szíve megszakadt
Szeretője sírján.

Hangja olyan szomorú
Annak a kis fának,
Mintha benne bánat, bú
Mind együtt laknának.

Dalait a fülemile
El-elpróbálgatja,
S ember szívét még az is
Szinte megszakasztja.

A majdnem teljes szövegében idézett költeményben nincs egy felesleges szó se. Még az első három versszak már-már halmazottnak látszó részletező felsorolásából is később majd mindenik fogalom, tárgy súlyt kap, jelentős külön tartalommal újra visszajön. A juhász meg nem szünő, halálba emesztő fájdalmát pedig a sok kéreg lefejtése után a sóhajtozó szívben megtalálva, észrevétlen finomsággal térben és időben mind távolabb és távolabb viszi (furulya, hervadt rózsza, hulló könnyek, napok lenyugvása, az elhúnyt kedves, sírja, fülemile és végül az olvasó), míg marad csak a nagy fájdalom, mert a juhász belehalt. A kép egységes, szemléletes s ha a mai olvasó

talán túlságosan naivnak és érzelmesnek találja is, költőiségét lehetetlen el nem ismernie.¹⁰

Egészséges, természetes népiesség, — ez a Dózsa költészetének egy másik általános tulajdonsága, jellemző vonása.

Bár általános, hogy úgy mondjam: átszűrte népiességre, a népiben rejlő tiszta és egyetemes költőiség érvényesítésére törekszik, némi helyi szín, erdélyi és közelebbről székely íz is fölismerhető nem egy költeményének nemesak a tartalmában, hanem stílusában is. Gyakran emlegeti a Küiküllőt, a Marost, az Oltot és a Nyárád vizét, a székelyt, a székely önérzetet és vitézséget. Magáról is büszkén írja: Székely vagyok, a hős skyták véréből. Erdélyt és a székelyföldet, mint születésének színhelyét, szűkebb hazáját nagyon szereti. Tudja és vallja azt is, hogy népe, a székely s magyar nép, az idők méhéből együtt s egyszerre született, de a tényleges jogi állapotnak megfelelőleg Erdélyt és Magyarországot két külön állannak tekinti. Maga természetesen Erdélyért rajong, messze idegenből is vissza vágyik Erdélybe a bujdosó. A verseiben előforduló személy- és földrajzi nevek, elbeszélte dolgok, előadott történetek mind Erdély földjéből és a székely nép életéből valók, minden gyökérszál odaköti őket. Erdélyre utalnak az olyan szavak és fogalmak, mint kapuzábé, kaláka stb. és az olyan, egyébként nem gyakran előforduló erdélyi nyelvjárási sajátosságok, amelyeket szívesen elengednénk, mint csitkó (csikó h.), eltapat, lovas ellenben százakot stb. Egészen véve azonban a Dózsa vidékiessége teljes összhangban van azzal, amit a természetes és egészséges népiesség jelent.

A népiesség a legszembetűnőbb irodalmi hatás a Dózsa költészetében. A népet a legilletékesebb keretben, a mindennapi életből és a legmegbízhatóbb és a legszerencsésebb módon, közvetlenül és személyes tapasztalat útján ismerte meg. Az irodalomban is a népiesnek leghivatottabb, legművészebb művelőitől tanult, azokat követte: Szentivánit, Krizát, Erdélyi Jánost és legállandóbban Petőfit. Józansága pedig, mely úgy tetszik, vele született, s mi tanulmányainak és köz-

¹⁰ A szerelmes juhásról Erdélyi János és Petőfi is írt életképet. Az Erdélyi juhásza boldog, mert szerelmese viszonzza érzelmeit. Ezért a költemény refrainja is dicsekvés (Hej élet, juhász élet, Ez ám a gyöngyélet!), befejezése azonban prózai. A Petőfi juhásza boldogtalan, mert kedvese a sírban. Költeménye (s a juhász bánata) tragikomikusan fejeződik be. A juhász tovább él. A Dózsaé érzelmesebb: bánatába belehal, tragikus véget ér. — Az Erdélyi költeményező nézve l. Horváth János i. m. 313—315 l.

életi tapasztalatainak hatása alatt egész világnézetének alapelvévé, s költészetének is egyik, e korban ritka főjellemvonásává érlelődött, megóvta a sallangosságtól, a modoros túlzásoktól, általában az ötvenes évek lírikusainak szertelenkedéseitől; a csöpögő népieskedéstől a valódi költészet szeretete és tisztelete, a divatos romantika túlzásaitól józan eszményisége tartotta vissza.

Az említettek mellett szórványosabban még más hatások is felismerhetők a Dózsa lírájában. Így például Imádság című költeményének nem egy sora és képe emlékeztet Berzsenyi Fohászzkodására. Több költeményében, különösen életfilozófiai tartalmú ódáiban, amelyekben józanul a vágyak és szenvedélyek túlzásai ellen és az arany középszer, a jelennel és a meglevővel való megelégedés mellett foglal állást, ott látjuk Berzsenyin túl Horatiust. (Rendre élünk, Nővérem nevenapján, A bölcsesség szerény, Férfi és nő). Ima című fohásza a Kölcsey Himnuszára, a Zengd óh... című több gondolata Vörösmarty Merengőjére, A Száműzött kéje Eötvös Búcsújára emlékeztetnek.¹¹

A tükörkép tehát egy gyökeresen magyar, erdélyi, a Maros, Nyárád és Küküllők mentének székely földjéről kinőtt sajátos költői egyéniséget mutat. Sajátossá az teszi, hogy a maga hivatását, a költészetet nagyon tiszteli. Könnyelműen, bizonyos komolyság nélkül soha sem ír. Nem adja és játssza a zsenit. Életfelfogása, világnézete bár optimista és eszményi, de ugyanakkor szokatlanul józan, reális, korszerű. Stílusa, egész költészetének kifejezésformája a kor divatos népiessége, de túlzások és szertelenségek nélkül. E mértéktartó, természetes és egészséges népiesség tudott alkotni népszerű, a kortársak közt ajakról ajakra szálló, sőt napjainkig is élő vagy napjainkban is élvezettel olvasható, tehát maradandó költeményeket is.

Ennek következtében sajnálnunk kell, hogy Dózsa verskötetének megjelenése után búcsút mondott a kötött formájú

¹¹ E hatásokat egyszerűen csak fölemlítjük. Alljon itt szemelvényül mégis a Száműzött kéjéből az Eötvös Búcsújára emlékeztető versszak:

Isten veled te
Népem hazája,
Isten veled te
Kedves hazám!
Bár tiltva tőlem
Földed határa:
Szébb jövőlért égre száll imám.

szépirodalomnak. A líra és verses epika¹² terén ugyanis figyelemreméltó, érdemes műveket is alkotott. Egyike Dózsa azon fiatal erdélyi költői nemzedéknek, amelyik Szentivánival és Krizával az élen, az irodalmi népiességet művelte, s amelyik a népiességet a szellemi és nemzettársadalmi élet minden pontján uralomra juttatni törekedett. Lírája a negyvenes évek és Petőfi népies költészetének a tartozéka és kísérő tünete. De irodalmi gazdagodás is: több dalát egykor általánosan énekelték, egyet ma is országsherte. Népszerűségének, de egyúttal irodalmi értékűségének bizonyítéka az is, hogy két dalát Kriza is felvette a Vadrózsákba (543, 544. sz. a.). Román és életképfele versei között is van több sikerült. Sokat tanult Dózsa Vörösmartytól, Jósikától, Petőfőtől és más íróktól is. Legtöbbet azonban közvetlenül az erdélyi magyar néptől. Erdélyt, a Székelyföldet és népet nagyon szerette. Költészete tárgyilag túlnyomóan Erdélyhez kapcsolódik. Öszinteséggel, gyakran büszke meghatottsággal fejezi ki Erdély, közelebből a Küküllő-mente, szülőföldje iránt érzett rajongó szeretetét. Stílusában is gyakran fölismerszik az erdélyi tájszólás. Local-patriotizmusa egyéniségének rokonszenves vonása.

Dózsa Dániel írói pályája több, mint pusztán irodalomtörténeti adat. Csak novellái és regényei ilyenek — a meseszöveg, jellemzés és formaadás hiányossága és a romantika szertelenségei miatt. Verses epikája azonban már eszméltető érték, lírájának meg éppen ható, maradandó termékei is vannak. Ezért be kell iktatnunk költészetét és nyilván kell tartanunk elsősorban ott, honnan eddig még a neve is hiányzott: lírai költészetünk fejlődéstörténetébe. A népies dalforma legelső művelőinek egyike Dózsa is: az ihlet egy-egy szerencsés percében tudott költőileg értékest is alkotni.

¹² Elbeszélő költészetének részletes ismertetésével foglalkozó dolgozatom I. Irodalomtört. Közl. 1938. évf.

Olasz színművek a Nemzeti Színházban.

A magyar Nemzeti Színházban, fennállásának száz éve alatt harminc-négy olasz színdarabot adtak elő, összesen háromszázkilencven alkalommal. Ez aránylag igen kevés, ha ugyanakkor figyelembe vesszük azt a sok francia, német és angol színdarabot, melyekkel színházunk műsora ebben az időben gazdagodott. Még különösebb képet kapunk azonban akkor, ha tudjuk, hogy a harminc-négy itt előadott olasz darab közül kettőt németnek tartottak, egynek pedig nem ismerték a szerzőjét s a legújabb időkig ismeretlen szerzőjének könyvelték el. Ami azután az egész körülményt még érdekesebbé teszi, az az, hogy mind a három vígjáték Alberto Nota műve. Úgy fest a dolog, mintha összeküldtek volna ellene; a közönség nem ismerte ezt a különben teltséges vígjátékíró és más aratta helyette a tapsokat is.

Alberto Nota 1775-ben született Turinban. Színház iránti hajlama már gyermekkorában megnyilatkozott. Főleg Goldoni és Molière vígjátékait olvasta ebben az időben s pajtásainak bábjáték-előadásokat tartott. Jogot végzett és különböző piemonti törvénytörvényeszekeken működött. Első vígjátékát 1808-ban adták elő, s attól kezdve Olaszország egyik legkedveltebb színpadi szerzője lett. A siker nemcsak a színpadon, hanem polgári pályáján is végigkísérte. Királyi ügyész lett, majd magasabb hivatalokat kapott, végül a negyvenes években Carlo Alberto szárdíniai király magántitkárává választotta s egyúttal bárósággal tüntette ki. Hosszú, sikerrel és megbecsüléssel teli élet után, 1847-ben halt meg. Igen híres volt a maga idejében; kortársai szerint neki köszönhető az olasz vígjáték fennmaradása, de ma már bizony csak azok ismerik, akik behatóbban foglalkoznak az olasz színház történetével.

Notának, mint említettük, három vígjátéka került színre a Nemzeti Színházban. Az elsőt, „A nagyravagyó nő” című ötfelvonásos vígjátékot 1839. május huszonnegyedikén adták először és összesen hat előadást ért el, ami még abban a korban sem nevezhető nagy sikernek. A fordító, Földvály Ferenc csak azt írta fordítása homloklapjára, hogy „fordította olaszból”,¹ egyébként nem jelölte meg az eredeti szerzőjét. Így azután a mai napig ismeretlen szerzőjének könyvelték el a vígjátékot. Még Várady Imréné az olasz-magyar irodalmi kapcsolatokról szóló hatalmas műve is így emlékezik meg róla,² jól lehet ezt nem lehet hibául felróni, mert az említett nüben csupán az addig feltárt anyag ismertetése foglal helyet.

Sikerült megállapítanunk, hogy „A nagyravagyó nő” eredetije Alberto Nota „La donna ambiziosa” című vígjátékával azonos. Ezt a vígjátékot 1810-

¹ A nagyravagyó nő. Színjáték öt felvonásban. Fordította olaszból: Földvály Ferenc. Nemzeti Színház Könyvtára. 39. szám. Kézírt, 105 l.

² Várady Emerico: *La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria*. Roma. Istituto per l'Europa orientale. MCMXXIII. Vol. II. Bibliografia. 191. l.

ben írta Nota, de csak 1817-ben adták elő, Később franciára fordították, majd franciából oroszra és 1826 szeptemberében a moszkvai Tubelezkoj-színházban adták elő I. Miklós cár koronázási ünnepségeivel kapcsolatban.

„A nagyravágyó nő“ kissé regényszerűen hosszadalmas. Hősnője, Laura, a gazdagságtól megmámorosodott asszony gögijében megtagadja szegényes viszonyok közt élő ödesanyját és nővéreit s rangkorsága tékozlásaival majdnem csődbe kergeti férjét, a jó módú kereskedőt. A romlástól di Torrida báró, tábornok menti meg a családot, kiről az utolsó pillanatban derül ki, hogy a „nagyravágyó nő“ elveszettnek hitt bátyja; fényes pályát futott meg a katonaságnál s végül is báróvá lett. Nota mesterét, Goldonit követte a vígjáték erkölcsnemesítő irányzatával, de míg az olasz vígjáték atyamestere pezsgő életet vitt darabjaiba s művészieen szőtte be műveibe az erkölcsjavító eszméket, addig tanítványa csak a moralizálást örökölte tőle; a vidám derüt, az élet komikus oldalainak élesszemű megfigyelését nem. Azonkívül, hogy minden a központivá tett morál körül forog, jellemző még a darabra az Olaszországban akkoriban erősen dívó „sbottonatúra“, szó szerint „kigombolkozás“, midőn fontos szereplőkről csak a végén derül ki igazi kilétük.

Földvály Ferenc fordítása kissé nehézkes; sokat küszködik a kifejezéssel, egyes fordulatok megfelelő visszaadásával. Bár a fordítás ennek következtében lassabb üteművé vált s néhol igen lassan vonszolja magát előre, mégis pontos, lelkiismeretes munkának mondható. Meg kell még jegyeznünk, hogy a vígjáték kiváló szereposztásban került színre (Szentpétery, Laborfalvy Róza, Lendvay, Egressy, Fánscy, Szigligeti stb.) és az egykorú bírálatok egyhangúan a legnagyobb elismerés hangján szóltak róla.

Nota következő két darabja német közvetítéssel került a Nemzeti Színház színpadára s a legutóbbi időkig is németeknek könyvelték el őket. Kutatásai közben Hajdú A. László, a Nemzeti Színház titkára bukkant rá erre a tévedésre. Észrevétele alapján sikerült a következő két vígjátékkal összefüggő tévedéseket tisztáznunk.

1840 november tizenötödikén színrekerült „A moóri vásár“ című háromfelvonásos vígjáték. A darabot a színlap tanúsága szerint Kiss Iván (Kiss János) „magyarosította“ Blum Károly „Markt zu Ellerbrunn“-ja („Der Ball zu Ellerbrunn“ címen is ismeretes) után, „A magyar tudós társaság költségen“. Kétségtelen, hogy a vígjátékot a pesti és budai német színpadokon elért sikerei miatt vette át a Nemzeti Színház vezetősége. Az olasz darab Blum-féle átdolgozása ugyanis tizenöt előadást ért meg 1837 óta a fentemlített színpadokon.³ Blum híres átdolgozó és fordító volt a maga idejében. Német színpadaink is egész csomó, hasonló eljárással készült munkája került színre.

Ez „A moóri vásár“ Alberto Nota „La fiera“ (A vásár) című ötfelvonásos vígjátékával azonos, mely 1826-ban nagy sikert aratott Olaszországban s még 1881-ben, felújítva is sok előadást ért meg.

A cselekvény aránylag egyszerű. Aurelio gróf birtokára utazik, hogy egy nagy vásár alkalmával zavartalanul udvarolhasson az együgyű Zuccolino jegyző hiú és kacér feleségének, Doralisa asszonynak, Emilia grófnő rájön férje csalására, utána utazik és régi udvarlója, Floridoro segítségével sikerül annyira

³ Kádár Jolán: A pesti és budai német színészet története. 1812—1847. Budapest, 1923. 118., 155., 191. és 207. ll.

feltékennyé tennie férjét, hogy az lemond hódítási terveiről s megszégyenülten visszatér feleségéhez.

Ez a cselekvény természetesen változásokon ment keresztül az átdolgozásban; jóllehet ezek a változások aránylag nem lényegesek. Már maga a vígjáték felépítése is megváltozott, hiszen az eredeti öt felvonást hárommá vonta össze Blum, mégpedig oly módon, hogy egy-egy felvonássá sűrítette az eredeti első-második, illetve harmadik-negyedik felvonást, míg az átdolgozás harmadik felvonása majdnem lépésről-lépésre követi az eredeti ötödik felvonását.

Annyi bizonyos, hogy Blum több színpadtechnikával dolgozott, mint Nota, de eszközei sokkal átlátszóbbak. Nála például a feleség egy spanyolfal („ellenzék“) mögül végighallgatja, amint férje őt ócsárolja, kiszalad, férje kíváncsian utánarohan, de ekkor betoppan az itt már intézőnévé vedlett jegyző felesége s a grófnak maradnia kell.⁴ Az eredeti harmadik felvonásának színes, tarkabarka, zajos vásári képe elmaradt az átdolgozásban s ugyanúgy elmaradt a jónő alakja is, bár regényes színezetet kölcsönzött az eredetinek.

A lényeges változások nem az anyagban, hanem a szereplők jellemében s hangulatában történtek. Az eredetiben a férj alapjában véve becsületes, egyenesgondolkodású, feleségét szerető, de kissé szeszélyes férfi; az átdolgozásban már inkább szabados gondolkodású, hajlik a könnyű kalandokra és nem sokba veszi neje becsületét. (Érdekes, hogy az olaszok az eredetit erkölcstelen-ség vádjával illették. Mit szóltak volna az átdolgozáshoz?)

Az eredetiben a feleség jószívú, belátó, okos asszony. Már eleve meg-bocsájt férjének, s tudva, hogy kutyaharapást a szőrével kell gyógyítani, természetesen ravasz kacérsággal, de végtelen bájjal hajtja végre műveleteit. Az átdolgozás grófnéja ezzel szemben sértődékeny, haragos, kevésbé kiegyensúlyozott lélek, tragikusan fogja fel a dolgokat; szóval hiányzik belőle az eredeti napfényes derűje és optimista felfogása.

Az átdolgozásban természetesen megváltoztak a nevek és a helyviszonyokat jelölő kifejezések is. A magyar fordítás szintén megmagyarosított mindent, úgy, hogy három különböző névsorral s helyi viszony-tömkeleggel állunk szemben. Ezenkívül Blum még egykorú utalásokat is szót átdolgozásába; így például szerepel az „állati magnetismus“ is. Egy beszélgetés közben szó esik Donizettiről, Straussról és Lannerról.⁵ Kiss elhagyja a nálunk kevésbé ismert Lannert, viszont Mercadantét és Morellit említi, később pedig a német átdolgozás Kapellmeistert Spohrját „Liszt, a zongorakirályal“ helyettesíti.

Ez a vígjáték szintén jó szereposztásban került színre (Lendvayné, Bartháné, László, Komáromi, Szentpétery, Egressy stb.) és szép sikert ért el. Tizennégyezer adták.

Nota harmadik vígjátéka, a háromfelvonásos „Nőtlen maradok“ 1851. február huszonegyedikén került színre és mindössze két előadást ért meg. Fekete Soma fordította szintén Blum Károly átdolgozásából, az „Ich bleibe ledig“-ből. Ez a vígjáték szintén a német színpadról jött át, habár elkésve; talán ez a késés magyarázza meg sikertelenségét. Az „Ich bleibe ledig“ 1839-

⁴ A móori vásár. Vígjáték három felvonásban. Blum Károly után Kiss Iván. (Der Markt zu Ellerbrunn.) Nemzeti Színház Könyvtára. 72. szám. Kézrel írott 146 l.

⁵ Theater von Carl Blum. Erster Band. Berlin. Schlesinger'sche Buch- und Musikhandlung. 1839. 194 l.

től tízszer szerepelt a pesti és budai német színpad műsorán s Fekete Soma már 1842-ben elkészítette fordítását. A darab Alberto Nota „Il filosofo celibe“ című vígjátékával azonos. A cselekvény egyszerű: Dorvalli, a nőtlen filozófus lemond a számára kijelölt menyasszonyról, mivel tudja, hogy Carolinát Alberto szereti. A jómódú, gőgös Ippolito nem akarja leányát a polgári származású ifjúhoz adni, de Dorvalli végül is rábeszéli a zsörtölődő nemesurat, hogy Carolina és Alberto egymáséi lehessenek.

Blum itt aránylag híven követi az eredetit s ismét csak olyan változtatásokat eszközöl, melyek a szereplők jellemét és megjelenését illetik. Az olasz atya, a rátarti, büszke nemesúr nála kibírhatatlanul öntelt, őseivel dicsekvő alakká vált. Leánya, a bájos, egyszerű, szerény Carolina a német átdolgozásban s így nálunk is a német humor szörnyetegévé lett. Könyv nélkül fujja a góthai Almanachot, mindenkiről meg tudja mondani, hogy milyen tartomány melyik megyéjének milyen kerületében született, akadozás nélkül sorolja fel a veteménykertben található kilencféle zöldséget, sőt még azt is meg tudja mondani, hogy a város a gyalogúton megközelítve, háromszázhatvanöt lépéssel esik közelebb, mint máskülönb; szóval a német pontosság elriasztó példát adja.⁷ Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy lélektelen, gépies bábbá süllyed.

Talán ezzel a vígjátékkal kapcsolatos a legtöbb elmozdító kérdés mindhármójuk közül. Fekete Soma ugyanis megemlíti fordítása címlapján, hogy Blum „Nota Albert eszméje után“ írta vígjátékát.⁸ Viszont, miért volt akkor szükség erre az átdolgozásra, hiszen a M. Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő, 1831-ben megindult Külföldi játékszín című gyűjteményben Nota vígjátéka „A' nőtlen philosophus“ címmel már régen napvilágot látott.⁹ Erre pillanatnyilag nem tudunk felelni, hacsak föl nem tételezzük azt, hogy az élő színpadi hagyomány kiszorította a nyomtatásban megjelenő, tehát már első látásra is könyvszagúbnak ítélt színdarabokat.

Annyi bizonyos, hogy a Blum-féle átdolgozásokkal nem sokat nyertünk. Tagadhatatlan, hogy Blum ügyesebb színpadtechnikával dolgozott s jobban kihasználta a lehetőségeket, mint Nota; viszont az is igaz, hogy nyersebb humorával, az olcsó siker elérését célzó, nem mindig művészi fogásaival letörtelte az olasz vígjátékok természetes, könnyed báját és napsütéses humorát.¹⁰

Igen jól tudjuk, hogy az első évek műsorai zsúfolva voltak német színdarabokkal, vagy éppen német átdolgozásokkal. Közönségünk eleinte Shakespeare is csak ilyen, legtöbbször kevésbé sikerült, német átdolgozásokból ismerte meg. Az első három év (1837—1840) statisztikája szerint 55,5 százalék volt a Nemzeti Színház színpadán előadott német színpadi termékek arányszáma. Ez a körülmény megmagyarázza, hogy az olasz színház első szárnypróbálgatásai is a német szellem jegyében történtek s hogy Alberto Notának, az egykorú olasz irodalom egyik legjelentősebb alakjának két vígjátéka német közvetítéssel került mitsem sejtő magyar közönségünk elé. *Nagy Artúr.*

⁷ Theater von Carl Blum. Zweiter Band. Berlin, 1841. 179—312. 1.

⁸ Nőtlen maradok. Vígjáték három felvonásban. Nota Albert eszméje után írta Blum Károly. Németből Fekete Soma. 1842. Nemzeti Színház Könyvtára 72. szám. (A számozás a címek kezdőbetűje szerint történik.)

⁹ D. Sehedel F. Külföldi játékszín. Figyelmező. 1839. május 21. 20. sz. 327. 1.

¹⁰ Nota vígjátékainak gyűjteményes kiadása: Commedie di Alberto Nota. Bandy. Parigi. 1829. Öt kötet.

Zichy Nándor és Jókai Mór irodalmi kapcsolatai.

Jókai hagyatékában, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának kéziratárában néhány levél található, melyeket Zichy Nándor gróf intézett a nagy magyar regényíróhoz. A levelek a XIX. század 60-as éveiből származnak és egészen új fényt vetnek e két érdekes egyéniség közt fennálló kapcsolatra, amelyet eddig csak felületes és véletlen összeköttetésnek hitünk. Ez a körülmény pedig annál érdekesebb, mert hiszen a későbbi évtizedekben áthidalhatatlan elvi ellentétek állottak a szélsőképpen liberális felfogást valló Jókai és az egyházpolitikai harcok konzervatív gondolkozású vezetője, Zichy Nándor gróf között. Érdekes részletesebben megismerkednünk ezeknek a leveleknek a hátterével, mert Jókai politikai nézeteinek megismeréséhez is közelebb visznek.

1862 januárjában az abszolutisztikus kormány hivatalos lapjában, a „Sürgöny”-ben, valamint a kormány által támogatott „Pesti Hírnök”-ben, másrészt a „Pesti Napló”-ban nagy vita folyt. A kormánylapokban Kovács Lajos, Zichy Antal gróf és Kecskeméthy Aurél a nemzetnek szemére vetették a halogatás politikáját, a „török fatalizmust”, vagyis a közismert passzív rezisztenciát és aktivitást ajánlva, felszólították, hogy egyezzek ki az összbirodalmi tanács gondolatával. Kemény Zsigmond, a „Pesti Napló” szerkesztője természetesen visszautasította ezeket az ajánlatokat; kijelentette, hogy a nemzet nem engedhet jogaiból és ezért hű marad Deák Ferenc politikájához.

Ebbe a vitába akart beleszólni Zichy Nándor gróf is „Alapkérdések” című cikkében, melyben a leghatározottabban a szigorú alkotmányosság álláspontjára helyezkedik: nem alkudozhatunk törvényes alapjaink rovására. Ez a cikk lett a kiindulópontja Jókai és Zichy gróf barátságának.

Zichy Nándor, mint Deák Ferenc föltétlen híve, eredetileg a „Pesti Napló”-ban akarta közölni az „Alapkérdések”-et, Kemény Zsigmond azonban nem merté közölni az éleshangú dolgozatot, hiszen abban az időben nagyon könnyen kapott többhavi börtönt író és szerkesztő egy-egy, a kormánynak nem totszó megnyilatkozásért.

Mint ahogy tehát a „Pesti Napló” nem vállalkozott a közlésre, Zichy Nándor a nemrég Jókai szerkesztésében megindult „A Hon” című lapnak engedte át művét. Az esetet magát Jókai két helyen is részletesen elbeszéli. Első alkalommal a „Politikai Divatok”-hoz írt utóhangban, másodszer pedig 1896-ban, amikor Zichy Nándort ellenfelei sokat támadták, a „Nemzet”-ben. Lehet, hogy Jókai kissé kiszínezte a dolgok elbeszélését, helyenként talán nem teljesen megbízható, de nagyjából megfelel a valóságnak.

A „Hon”-t Tisza Kálmán, Almássy Pál, gróf Károlyi Sándor, báró Podmaniczky Frigyes, gróf Keglevich Béla, Ivánka Imre, Beniczky Lajos és még mások alapították és Jókait bízták meg a szerkesztéssel. A lapot általában a határozati párt orgánumának számították. Ez a párt az uralkodó és a nemzet viszonya, a kiegyezés módozatai tekintetében Deák felirati pártjánál szélsőségesebb álláspontot foglalt el. A fődolog azonban az volt, hogy ez a lap is a Schmerling nevéhez fűződő átmeneti abszolutizmus, a provizórium rendszere ellen irányult, politikai irányja azonban ekkor még nem volt oly hatá-

rozott, hogy Tisza Kálmánék lapjának lehetett volna tekinteni. Jókai maga különben is, úgy látszik, engedékenyebb álláspontot foglalt el. Így tehát Zichy Nándor nem látta Deák-párti elvei ellen valónak, hogy az „Alapkérdések“ ott jelenjék meg.

Jókainak a cikk nagyon megtetszett: „Csupa merő tények, adatok, igazságok összeállításra — írja —, amely felfoghatóvá teszi a Schmerling által megkísérelt összalkotmányú egyesített monarchia lehetetlenségét... Igen okos cikk volt.“ Néhány kifejezést enyhített még és elhagyta az utolsó lapot, mely arról szólt, hogy milyen veszedelmeket rejt magában a rendszer továbbfolytatása. „Prófétai lélek nyilatkozott e sorokban.“ Közlebbit e sorokról azonban nem tudunk, mert Jókai a vizsgálat megindításakor ezt a lapot elégette, hogy még nagyobb baj ne legyen belőle, mint ami úgyis bekövetkezett.

A cikk határozott és világos képet nyújt Zichy Nándor e korbeli politikai nézeteiről. Felfogása — ami a főtebbiek szerint megfelelt Jókai elveinek is —: tiszta perszonális unió, de a *pragmatica sanctio* alapján elismerve a közös ügyek létezését. A közös ügyeket azonban semmiesetre sem intézheti egy felsőbb, a parlamentek felett álló birodalmi tanács.

Nem akarjuk itt részletesebben ismertetni az „Alapkérdések“-et — erre talán más alkalommal lesz majd módunk —, sem a cikk következtében együtt elszenvedett fogságot, mert ez a kérdés már eddig is ismert, hanem az enlített levelek alapján a további évek eddig nem ismert baráti kapcsolatait próbáljuk megrajzolni.

A „Hon“-ba írt cikk és a közösen elviselt fogság szoros kapcsolatot teremtett Zichy Nándor és Jókai Mór közt. Meleg barátság, sőt „elvarátság“ fejlődött a fiatal arisztokrata és az író közt. Ezt az elvarátságot lehetővé tette Jókainak a határozati párttól lényegében független és mérsékelt gondolkozása. Különben is a kiegyezés megalkotása előtt az egyes kérdések megoldására való törekvés igen különböző próbálgatásokra adott okot. A politikusok elvei csak lassanként, sok átmenet után kristályosodtak ki. Magának Deák Ferencnek állásfoglalása is csak fokozatosan érte el azt a formát, amelyben a kiegyezést létrehozta. Korábban még ő is a tiszta perszonáluniót hangoztatta, bár bizonyos közös ügyek létezését kezdettől fogva elismerte és már 1860-ban úgy nyilatkozott az uralkodónak, hogy az 1848-i törvények revízióra szorulnak; de ezeknek jogi érvényességéről nem volt hajlandó alkudozni.

Nem meglepő tehát, hogy a Deák-párti Zichy Nándor, kinek álláspontja kissé szélsőségesebbnek tűnik Deákénál, azonos elveket vallott Jókaiával. Annál is inkább, mert Zichy gróf ekkor még a közös ügyek fogalmát egészen szűk körre értelmezte. A világnézeti különbség sem játszott szerepet. Mert bár Zichy Nándor hívő és gyakorló katolikus volt, Jókai pedig határozottan szabadelvű és protestáns, a katolikus ébredés későbbi politikai vezetője ekkor még nem gondolt a vallási kérdések politikai érvényesítésére. A liberalizmus politikai fogalmával sem állott még szemben. Jókai lapja pedig nem volt határozottan egyházellenesnek mondható. Különben is ezekben az időkben annyira a nemzet közvetlen életlehetőségei, önálló államiságának kérdései forogtak kockán, hogy amellet más szempontok nem igen érvényesültek.

Zichy Nándor naplójában, 1867-ben azt hangsúlyozza, hogy a „Hon“-nak csak „lapjaiba, de nem pártjába sodortatott“, közte és Tisza, Podmaniczky, Keglevich, Odiscalchi és társaik közt „politikai egyetértés sohasem

létesülhetett“. Inkább ő tekintette a „Hon“-t saját lapjának. A „Pesti Napló“-ba valószínűleg azért sem írt, mert bántotta az „Alapkérdések“ visszautasítása. Maga Jókai később, mikor már utaik messze szétváltak, csak futólagos és véletlen kapcsolatra emlékszik vissza. Az azonban tény, hogy Zichy Nándor nagyszámú cikket írt ide, részint névvel ellátva, részint névtelenül. Sajnos, ez utóbbiakat megállapítani már nem lehet, mert bár Jókai még 1896-ban azt írja, hogy e cikkek kéziratait őrzi, ma már hagyatékában csak egyetlen egy Zichy-kézirat van.

Az említett későbbi nyilatkozatokkal ellentétben a Jókaihoz intézett levelek őszinte barátságról tanúskodnak. Még 1865 szeptember 2-án, több mint két évvel az „Alapkérdések“ megjelenése után, a kiegyezést létrehozó országgyűlés küszöbén is „egyik elvbarátunkról“ emlékszik meg levelében Zichy Nándor gróf. Azt írja Jókainak: „úgysem szólhatván többekkel oly bizalmasan, miként veled szoktam —, kibén feltétlen bizalmi“. „Azzal bizonyossá tehetlek, hogy veled és veletek a jövőre is egyetérthetni vágyom és reményem.“ Hogy kik ezek az „elvbarátok“, név szerint nem tudjuk.

Ez a föltétlen bizalom csak Jókai személyére vonatkozhatott, nem lapjára és minden mögötte állóra. Ugyanezen év május 29-én azt írja, hogy a „Hon“-ba nem lép be nagyobb tőkével, csak továbbra is szabad hozzájárulásával támogatja, mert „kétséget nem szenved, hogy akár a célt, akár annak elérésére alkalmazandó eszközöket egymásközt, téged be nem tudván, eddigelő nem állapíthattuk (meg), így tehát azon eset előadhatja magát, melyben, nem tőled, de másoktól eltérő úton haladnék“. Ezért egyelőre azt ajánlja fel Jókainak, hogy adja bérbe az ő lóversenypályáját, amelyet úgysem használ és a bejövő összeget használja fel a lap számára.

Ez a bizonytalanság az elvek megállapításában egészen természetes abban az időben. Hiszen a pártokat is tárgyilag lényegtelen, inkább formai különbségek választották el egymástól. Az 1861-i nagy felirati javaslat-vitában az egymás ellen elkeseredetten küzdő felirati és határozati párt javaslatok körülbelül ugyanazt tartalmazta, csak formában, a jogi álláspont különbözőségében volt az eltérés, amennyiben a felirati párt, ha nem is tartotta törvényesnek Ferenc József uralkodását, de a tények előtt meghajolva, uralkodónak ismerte el, a határozati párt pedig nem volt hajlandó erre. Zichy Nándorra mindenkor jellemző volt a föltétlen hűség az uralkodó iránt, így természetes, hogy ebben a kérdésben csak Deákhoz csatlakozhatott.

Pontos párthoztartozását éppen olyan nehéz megállapítani, mint Jókaiét, nem annyira az ő álláspontjának határozatlansága miatt, mint inkább azért, mert a pártok határai elmosódtak. Talán azt lehet mondani, hogy középúton találkoztak. Ez a találkozás azonban csak néhány évig tartott, azután utaik mindjobban szétváltak. Zichy Nándor konzervatív, Jókai liberális irányban távozott.

Jókaival való baráti kapcsolatára még egyszer hivatkozik Zichy Nándor egy 1869-ben írt levelében, melyet a képviselőválasztások alkalmával intézett hozzá. „Hajdani bajtársának“ támogatását kéri ekkor, „jobban esmervén másoknál általán és kivált a hon hasábjain e téren való működésemet“. Jókai nem is volt méltatlan régi barátja bizalmára.

Politika hozta össze őket, politikai elvek összetartozásuk alapja, a politika, elvek harca választotta el őket egymástól, de a kölcsönös megbecsülés megmaradt.

Csapodi Csaba.

A magyar irodalom története. V. kötet. A XIX. század első fele. Irta: Brisits Frigyes. Budapest. A Szent István Társulat kiadása 1939.

Nincs még egy tudományág, amely a világháború lezajlása óta oly bő termést hozna, mint az irodalomtörténetírás. Kisebb és nagyobb terjedelemben, különféle módszerrel, a nagyközönség széles és a hozzáértők szűkebb körének szárván, átlag minden második évben jelenik meg a magyar életet, lelket és szellemet fejlődésében, eredményeiben és jelentőségében feltáró munka. Örvendetes jelenség, hogy valamennyinek van felvevő közönsége. Mert ezek a művek nem egy esetben különleges alkotásúak. A lényeg nem lehet más, az írók tehát az ismeretes adatokat iparkodnak kibővíteni, más és más nézőpontból bemutatni és gyakran a maguk vagy a kor ízlésének megfelelően előadni. A feldolgozás terén két módszer érvényesül: az adatközlő, elbeszélő és méltató, s a fejtegető és szellemi jelenségeket és irányokat bemutató. Jogosultsága mindkét eljárásnak kétségtelen. A kérdés az, vajjon az olvasó hogyan ismeri meg közvetlenebbül és teljesebben a magyar lelket? Nyilvánvaló, hogy az első irányt követő irodalomtörténetekből. A szellemtörténeti feldolgozás is gyümölcsöző, de inkább csak adalékokat nyújt, részleteket mutat be és pótlék hatását teszi. Nevére méltó, célját valóban szolgáló és kielégítő irodalomtörténet nem jöhet létre sem egészében, sem pedig részleteiben a teljes anyag bemutatása nélkül.

A szellemtörténeti irány most nagymértékben lelkesíti munkára irodalommal foglalkozó tudósainkat. Tetszetős ötletek, alig valamit jelentő gondolatok, különleges felfogások bőséges és gyakran jelentőségükkel arányban nem álló kidolgozásban részesülnek. A komoly olvasó nem minden meglepődés nélkül foglalkozik ezekkel a művekkel. Csaknem valamennyi ilyen irodalomtörténeti munkának jellemzője, hogy hiányos, hézagos, részleges; csak azt öleli fel, ami a vezető eszmével kapcsolatban íróinkat alkotásra készíti. Igaz, hogy adnak nagy összefüggéseket, feltárnak finom részleteket, éreztetnek bizonyos nagyvonalúságot, de akár az egyes fejezetek, akár az egész mű átgondolása után iparkodik megállapítani a szellemi nyereséget az olvasó, ezt aránytalanul csekélynek ítéli a maga általános érdeklődéséhez és az író fáradozásához mérten. A szellemi történések és ezeknek kapcsolatai, az eseményekben rejlő feszítő és érvényesülést kereső erők feltüntetése, az írói lélek sok titokzatos megnyilatkozása nem annyira az irodalomtörténetbe, mint inkább az irodalomtörténet ismeretelméletébe tartozik. Aki irodalomtörténetet vesz a kezébe, az nem nehezen megközelíthető és elvont gondolatok feltüntetését kívánja nyomon kísérni, hanem gyönyörködni óhajt a magyar szellem megnyilatkozásának többoldalú és ezért mélyebb tudatosságot előidéző bemutatásában.

Az ismeretelméleti felépítésű, mondjuk, szellemtörténeti irányt követő művek egy másik tulajdonsága, hogy bizonyos egyoldalúság mellett íróik lényeg tekintetében is hajlandók engedményekre a maguk egyéni vélekedésének irányában. Amely író és irodalmi jelenség megegyezik a maguk eleve megállapított elvével, azt bőven ismertetik és a műveket is alaposan kiaknázzák, de aki és ami e tekintetben nem szorítható elméletük szűk keretébe, azt éppen ha

megemlítik. Ezért összefoglaló mű alkotása esetén ez kidolgozás tekintetében egyenetlen, értékelésben pedig nem megnyugtató, hanem vitatható. Túlteng bennük a maguk korának, felfogásának és törekvésének a régi időbe való visszavetítése és ez nem egy esetben megzavarja nemcsak az objektív felfogást, hanem az írókra vonatkozó ítélkezést is. Bármily irányt és bármiféle módszert kövessen az irodalomtörténetírő, elengedhetetlen kellék, hogy egészet alkosson s az író t alkotásaiban mutassa be, s ne a maga talán tetszetősnek látszó elgondolását helyezze előtérbe. Az csak irodalomtörténeti kiegészítés, ha valamely eszmenetet veszünk tudomásul, de közben elsikkadnak nagy, jelentős, igaz értékeket képviselő írók. Ezeknek mellőzése, sok értékes és az irodalmi életet közvetlenül bemutató adatnak elhallgatása egyoldalúvá, szűkkörűvé, részletmunkává alkalmas tenni egyébként kiváló tulajdonságokkal rendelkező alkotásokat.

Brisits irodalomtörténete eredeti kutatáson, nagy olvasottságon és széles körre terjedő tudáson épül fel. A munka minden részlete átgondolt, eredeti és előadásában újszerű. Sokat idéz, de mindig van gondolata, amelyet az idézet-hez hozzáfűz vagy amelyet igazol velük. Ötven évet felölelő művében több tekintetben új az anyag, következetes a módszer és egyéni az előadás. A téma megfogása, átgondolása és kidolgozása azonban mintha nem volna eléggé reális. Vezető eszme gyanánt — úgy látszik — az irodalmat fejlesztő belső erők érvényesülésének feltüntetése szerepel, amint azok az írói egyéniségekben és műveiken keresztül mutatkoznak; azután a katolikum s általában a vallás jelentkezése; végül bizonyos stílusfejlődésre való rámutatás. Ez eszmék figyelemmel kísérése, feltüntetése, megvalósulásának igazolása nagy hozzáértéssel, magával sodró gondolatmenettel és pártatlan ítélkezéssel történik. Az olvasó nagy értékekre való utalás mellett finom fejtegetéseknek egész tömegét találja a műben és ez elismerést kelt benne az irodalomtörténetírő éleselméjűsége, boncolóképessége és kifejezőkészsége iránt. Az egész munka tudósnak az alkotása, aki belemélyodt tárgyába és azzal kapcsolatban sok új megfigyelést és szellemtörténeti jelenséget hozott felszínre.

A részletekhez hozzá lehet szólni, bár nyilvánvaló, hogy a módszer hozza magával az itt-ott mutatkozó egyenetlenségeket. Kazinczynak szerepét és jelentőségét mértéken túl nagyítja és hatását az 1840-es évekre is kiterjeszti. Mivel azonban ismeretelméletileg és elvontan foglalkozik vele, világos kép nem alakul ki róla. Az irodalommal foglalkozni óhajtó katolikus kispapok törekvésének összefoglalása új, de kevésbé gazdagítja az irodalmat, amint a katolikus folyóiratok bemutatása és a két jelentősebb papköltőnek méltatása is. Általában a vallásos s különlegesen a katolikus eszme jelentkezése mindenütt feltüntetésben részesül s a tehetség okozza, hogy az igazi költők értékesebb alkotásokat hoznak létre e téren, mint akik kimondottan a vallásos irány művelői. A munka második, az irodalomnak a nép felé fordulását feltüntető része tisztultabb és egységesebb felfogásról tanúskodik, mint az első. Bár egyes kiváló írók éppen csak említésben részesülnek, holott vallásos nézőpontból is több figyelmet érdemelnek, mint például Kemény Zs., annál megkapóbb Széchenyi, Vörösmarty, Petőfi és Arany jellemzése. Ezekkel kapcsolatban nemcsak új mondanivalója van, hanem gondolatmenete megvilágosodik, kifejezőkészségének bonyolultsága felenged s jellemzése méltó az elemzett irodalmi nagyságokhoz.

Minden mű írója egyéniségének kifejeződése, lelki tartalmának érzelhető kivetítődése. Legyen pár lapnyi, vagy terjedjen kötetekre, a munka részleteiben és egészében az alkotó maga tükröződik. Amint más Gyulai, mint Pintér, hasonlóan más Brisits is. Az első közvetlen és mély; a második világos és szabatos; a harmadik bonyolult és tartalmas. Gondolatainak menete néha olyan zsúfolt, hogy egyes mondatait többször kell átolvasnunk, míg megértjük a lényegét (20., 54., 113. stb. ll.), másutt azonban könnyedén folyamatos, világos, lendületes (287., 290., 301. stb. ll.). Forrongó stílusa is jelzi, hogy egyéni álláspontból veszi számba az irodalmi jelenségeket, újszerűsége törekszik, de nem akar szabadulni kissé erőszakolt, különleges látásmódjától és ez színezi ítéleteit is. A nehézkes, túlterhelt mondatok ott mutatkoznak inkább, ahol mindenképpen újat kíván adni (*A felvilágosult és szép magyar*) és ott enged fel és válik lendületessé, ahol témája következtében a könnyedség és természetesség hatnak rá (*A lírai egyéniség teljessége*). Előadásmódjának az első részében mutatkozó mesterkéltsége a másodikban közvetlen folyamatosságba megy át és mintegy érzékelteti a stílusnak ötven év alatt történt változását és fejlődését.

Az új irodalomtörténet értékek feltárója és számos érdekes jelenség magyarázója, egészében azonban egyoldalú. Ami hiánya van, az a módszerből következik. Ez mindig megfelelő, ha az író célját maradék nélkül tudja vele szolgálni. Mihelyt ilyesmi nem történik meg, ott a hiba forrását a feldolgozás módjában lehet leginkább feltalálni. Apró megfigyelések, tetszetős megjegyzések, az eszmék érvényesülésének bonyolult folyamatára való rámutatás, esetlegességeknek a feltüntetése inkább jelentkezik ebben az irodalomtörténetben is, mint a lényeg iránt való érzéknek válogatása, az igaz értékek kiemelése, a magyar szellem e korban jelentkező egyetemessé válásának vázolása. Kétségtelen, hogy meglepő érzék vezeti az írókat a fejlődés egyes részleteinek megláttatásában, a szellemi jelenségek összefüggő bemutatásában, a kor eszmevilágának az egyes íróknál jelentkező fejlődésében és alakulásában, de ezt a mindenáron újszerűsége törekvés nehézkessé, az elvont jellegű gondolatvezetés bonyolulttá és főleg a szóáradat nehezen megközelíthetővé teszi. A tudós szerző kelleténél többet tételez fel az írók egymásra gyakorolt hatásáról s általában az elvont eszmék jelentőségéről. Ez megfelelő vezető elvnek és nem kis feltaláló készségről tanúskodik, de a művészi értelmezés realisabb megállapításokat tenne kívánatosá.

Ebből a munkából megismerünk egyes irodalmi jelenségeket, eszméknek és törekvéseknek keletkezését és egymásrahatását, hanyatlását és diadalát, de az *irodalom* félszázados *egésze* rejtve marad az olvasó előtt. Az ilyen műtől azt várnánk, hogy a magyar lélek maradandó értékű alkotásait mennél tudatosabban segítsen megismerni és élvezni. Azt kívánánk, hogy aranyat bányásszon ki és ne azt mutogassa, hogy ez a kincset tartalmazó ér merre, miként s hogyan ágazik el. Bármily új anyag, módszer és előadás nem érhet el igazi eredményt, ha ezt szem elől téveszti. Ami új adatot e műből megismerünk, az feltétlenül irodalmi nyereség, de az egész mű inkább elméleti téren mozog. Az kétségtelen, hogy hozzáértő, mély gondolkodású és alkotásra hivatott tudós munkája, akinek van mondanivalója. De teljességre kell törekednie, gondolatai árját szűkebb mederbe terelnie és kevesebb szót használnia. Tehetség és munka-

erő, szorgalom és hozzáértés nem mindennapi eredménye ez az új irodalomtörténet, de inkább csak a szakemberek, mint a nagyközönség számára.

Agárdi László.

Juhász Géza: A magyar szellem vándorútja. A Debreceni Ady-társaság kiadása, 1938. 160 l. kis 8-r.

Juhász Géza nehéz feladatra vállalkozott: irodalmunk fejlődésének rövid összefoglalására. Mert „a magyar szellem útja: irodalomtörténetünk“ és „vándorlás határállomásai a kifejezésfokok, s rajtuk belül az egyes művészi korszakok, a stílusok“.

Mint minden „kistükör“, a Juhász Gézáé is csak a legnagyobb írókat mutatja be, őket is csupán madártávlatból. Módszere az az írói arcképvázlat, amelynek jellemző vonásai a művészi és társadalmi korviszonylatból adódnak. Az egyes képek erősen stilizáltak; sokszor a beállításon, a láttatás módján van a hangsúly. Szerzőnk az „esszéista-nemzedék“ tagja: szépíró és tudós egy személyben. Ez a kettős hajlam hol segíti, hol akadályozza egymást. J. G. érdeklődése komoly és lényegyet kereső — gondolatai azonban sugártörést szenvednek stílusán. A forma szabja meg a tartalom jellegét s a jellemzés sokszor csak szellemesség. Bizonyára nem véletlen, hogy ez a kis könyv először mint cikksorozat jelent meg egy napilapban. A riportszerű bemutatás már az egyes fejezetek címében is kifejezésre jut. J. G. általában tisztelőtlen tartja a hagyományos megállapításokat, de ahol csak lehet, átírja őket. Így adódnak az efféle, keresztretjtény-meghatározásokra emlékeztető alcímek: „A bujdosó mosolya“, „A bohém és a szerzetes“, „Tiszántúl és a bécsi kaszárnya“, „Bűn és bűnhődés“, stb. Az olvasó elszórákozhat velük: kitalálja-e mindjárt, hogy Mikésről, Amadéről és Faludiról, Bessenyeiről, a Bánk bánról van szó. Máskor meg a „pars pro toto“ technikájával harangozza be költőinket: Tompa „a melabú költője“, Ady „a teljes kitárulás lírája“, Kemény „az első népszerűtlen modern“ és i. t.

Az újszerűsége való törekvés J. G. egész irodalomszemléletére rányomja bélyegét. Kitűnően ismeri irodalomtudományunkat, elsőorban persze az egyéniségével rokon tanulmányírók munkásságát. Könyvében megtalálhatjuk az utolsó 20 év valamennyi eredményét és valamennyi tévedését. J. G. hitelt ad minden divatos elméletnek, vakon hisz a tetszetős látszatigazságokban is és nem osztja a tartózkodóbb ellenvélemény aggodalmait. Így kerül a könyvbe néhány kevésbé szerencsés tétel, s ezeket a kihegyezett stílus csak még jobban eltorzítja. Ime néhány mutatóba: Janus Pannonius tanítgatja először magyar érzésekre a nagy lírát; Balassa nem a közösség tolmácsa; a Balassa-komédia Bornemissza Péter műve; Katona zártan szerkeszt, mint a francia klasszikus tragédiaírók; a Vanitatum Vanitas a romantikus elégületlenség megrázó éneke; Vörösmarty drámáinak főmozgatója a hazafiság; Szendrey Júlia eredeti egyéniség, írónőnek sem jelentéktelen — méltó élettársa Petőfinek; az Ember Tragédiája valódi színpadi alkotás; az Isten Rabjaiban nyoma sincs a misztikus rajongásnak; az expresszionizmus valamennyi modern változata faji hagyományokból táplálkozik.

J. G. fejtegetéseinek végső célja annak a kiderítése, hogyan „tör fel lassankint, szívósan és egyre tisztábban a Magyar Lényeg“. Ez a magyar szellem útiránya s ez szabja meg az anyag beosztását is: „Irodalmunk kezdetleges állapota Mátyásig tart (1458), önállóságunk Petőfivel kezdődik (1842). A kettő

közé esik a művészi kifejezés elsajátítása, világitódalmi remek nyomán“. A kiteljesedő fejlődésbe vetett hit magyarázza meg J. G. sajátos értékrend-szerét. Régebbi irodalomtörténeteink a modern írókat a klasszikusokhoz mérték — szerzőnk az ellenkező végletbe esik. Janus Pannonius Ady példájával magyarázza; Bornemissza Péter Elektrájának az a szerencséje, hogy Móricz Zsigmond „állott be magasztalójának“; Jókai Szabó Dezsőnek és Móricz Zsigmondnak a „felszabadítója“; Tompa „láncszem Vörösmartytól Vajdán át Ady felé“; Gyulai „nyelve kristálytiszt, tömör, gyökeresen magyar... tudományos irodalmunkban nincs is hozzá fogható stílusművész Németh Lászlóig, aki aztán mint kritikus kellő módon kitágítja Gyulai ízléshatárait“.

Bizonyos irányból jövő művek — a kisebbségi érzés önkompenzációjából fakadó hányavetiségből — már évek óta magyarázgatják, hogy „minden másképen van“. Szerencsére J. G. irodalomlátásának és irodalomlátatásának tisztább gyökerei vannak. Ami mintaképeinél feltűnést hajhászó póz, Baumgartendijbűvölés vagy tekintélypukkasztó rakoncátlanság, az nála az irodalom lelkes szeretetéből fakadó meggyőződés. A Magyar Jelleg következetes kidomborítása csak kísérlet maradt — a könyv egységét az írói alkotásoknak, a szellemi élet jelenségeinek az az áhítatos és alázatos szolgálata biztosítja, amely a fejtegetések minden sorát áthatja. Az írott betűnek hívó tisztelete bénította meg J. G. kritikái ellenállását a kétesértékű „felfedezésekkel“ és „meglátásokkal“ szemben, de ugyanez tette őt képessé a könyv frissen szemléletes és találon eredeti részleteinek megírására is. Ilyen pl. a Bessenyei filozófiájáról, Petőfi leíró költeményeiről, Kemény regényeiről, Gyulai kritikájáról, Madách szubjektivizmusáról szóló részlet — hogy csak néhányat említsünk. J. G. expresszionista stílusban sűrített megállapításainak alázuhogó tömege fárasztó olvasmány. Aki azonban szeret gondolatgyűjteményben böngészni s egy-egy részleten elmélkedni, bizonyára szívesen fogja forgatni ezt a tanulmányt. S a szerzőnek még nagyobb érdeme maga a kiállítás. 1938-ban, amikor a levegőben világgéést sejtető vészjelek és konferenciákra siető külügyminiszterek repülőgépei cikáznak, amikor a művészet a házfalakon tobzódik és a technika a gázlarc előállításában remekel, akkor a kifizetésű és nagy gondú vidéki középiskolai tanár a magyar szellem értékeinek szeretetére tanítgatja diákjait és olvasóit. Katonáknak vitézségi érem jár az eszességgel párosult bátorságért — mit fog kapni teljesítményéért a magyar szellem hős elővédje: az irodalomtanár?

rtr.

Borbála Gesmey: *Les débuts des études françaises en Hongrie (1789—1830)*. (A szegedi Ferenc József Tudományegyetem francia intézetében készült dolgozat. 18.) Szeged. 1938.

Gesmey Borbála munkája szorgalmasan összegyűjtött bibliográfiája a cikkeknek, könyveknek és megjegyzéseknek, amelyek Franciaországról 1780 és 1830 között jelentek. A francia forradalmak évtizedei, Napoleon üstökös-szerű feltűnése és bukása a meginduló magyar újságírás figyelmét a francia történelem és politika felé fordították. Páris képe még elmosódott: nagyon érdekes az első magyar útirajz, Sándor István könyvének ismertetése, amely Párisról csak statisztikai adatokban számol be, a francia erkölcsökről pedig borzongással beszél. A frankománia két arca azonban már ekkor is megvillan: a francia szellem áhítatos tisztelete és ugyanakkor az erkölcsi megbotránkozás. A francia szellemiséghez csak a kor nagyjai tudnak közelférközni: Kazinczy

Rousseauért rajong, köre pedig, Péczeli, Dessewffy József gróf és Kiss János Voltaire és a felvilágosodás hívei. Döbrentei is a francia minták alapján plántálja át hozzánk a kritika művészetét, hogy aztán átértékelje francia mestereit.

A bibliográfia 1830-cal zárul: már nem szerepel benne a második francia forradalom magyarországi irodalma, de hiányzik belőle annak a lassú átmenetnek a rajza és bibliográfiája is, amely hűvös statisztikán túljutva a huszas években elindítója lesz a Páris-zarándoklatnak és annak a frankomániának, amely aztán Ady Endre haláláig egységes egészet alkot a magyar életben és irodalomban.

Gedeon Jolán.

Fodor Éva: *A Nyugat-gondolat a magyar irodalomban.* Budapest. 1937.

A tanulmány ama alapvető megállapításon épül fel, hogy kétféle magyar van: a Nyugat felé néző, aki onnan haladást és megtermékenyülést vár és a keleti, aki elég erősnek érzi faját ahhoz, hogy ne szoruljon az idegen ösztönzésre. A könyv a Nyugat felé néző magyarnak akarásait, küzdelmeit és letöréseit rajzolja az egész irodalomtörténet folyamán. A tárgy túlságosan szerteágazó volt és ennek tudható be az egyes korok feldolgozásának elnagyoltsága, de a dolgozat így is kiemeli a megszívlelendő tanulságot, hogy a Nyugatra vágyás, a Nyugatról nyert ösztönzés mindig termékenyítő erjesztőkövász volt nálunk, az új eszmék hordozói pedig megnemértéssel találkoztak és száműzéssel fizettek azért, hogy nemzetüket tanítani akarták, Szent István korától kezdve a renaissanceon, a reformáció írón, Balassin, Csokonain, Bessenyein, Kazinczyn, Kölcseyn keresztül töretlenül visz az út Széchenyiig, a XIX. század általánosabb érdeklődésű Nyugatra fordulásáig. Széchenyi és Ady Endre sorsa szimbolizálja a Nyugatosság kiteljesedését. Széchenyi intelmei a nyugati embernek magasabb szempontokhoz igazodó kritikája, amelyre feljogosította legnagyobb magyar volta. A keleti lélek önimádata és a nyugati lélek önmarcangoló kultúra utáni sóvárgása utána csak Ady Endre profétikus lírájában zeng fel újból, aki Széchenyi nemzetlátásának költői megszólaltatója volt. Fodor Éva csak a Nyugat felé fordulás fejlődéstörténetét adja, a keleti lélek állásfoglalását a felforgató eszmékkel szemben csak sejteti: alkalmasiut ők voltak azok, akik a merészen újathozóknak a mártírkoszorút a fejére nyomták. Még felderítetlen kérdése az irodalomtörténetnek, milyen származásúak voltak az Apácai Cseri Jánosok, a Kármán Józsefek bírái, de Farkas Gyula most megjelent fajbiológiai irodalomtörténete azt már megmutatta, hogy Ady és a Nyugat legerélyesebb támadói a „svábokból jött magyarok“ közül kerültek ki, akiknek Ady magyarsága nem volt eléggé nemzeti és önimádatban még a keleti fajtán is túl akartak tenni.

Gedeon Jolán.

Kovalovszky Miklós: *Irodalmunk Páris-szemlélete a háború után.* Budapest, 1938.

A Páris-szemlélet kérdése az irodalomtudománynak sokkal érdekesebb és fontosabb szempontja, mint az első pillanatra látszik. Páris nálunk mindig a Béctől való elszakadást jelentette, új, merészebb szellemet, lelki önállóságot, új életformát. Amikor az olvasó a könyvet kinyitja és az első fejezet címét — „Anonymustól a Páris-regényig“ — olvassa, izgalmas fejlődéstörténetet vár, amellyel a munka mindvégig adós marad. A bevezetés röpké másfél oldalon, néhány névvel és adattal elintézi a Páris-szemlélet kérdését Anonymustól máig és egy pillanatra sem villantja fel, hogy mit jelentett a nagyváros nélküli mult-

ban a Páris-álmom, az osztrák önkényuralom súlyos éveiben a francia szabadság szomjúhozása. Az essai a jelenkor Páris-szemléletét mozaikokból állítja össze: a modern írók szemével mutatja meg a „ville lumière“ ezer arcát, csak nem tud a mondatok és magdanivalók mögé férközni. Amikor elhallgat Márai racionális lírája, Jékely Zoltán prózai impresszionizmusa és a többiek önvalomásai, Kovalovszky józan és hűvös megjegyzései nem érzékeltetik a különös párisi légkört, amelyet az írók felidéztek. A tanulmány felépítő szempontjai sem mindig újak: Páris varázsát különösnek, kifejezhetetlennek érzi minden elsőéves bölcsész, hiszen Ady óta minden fiatalcember idegeiben ott él az „ámulások szent városának“ lírai élménye. A párisi polgár és munkás életmódjának jellemének, életnívójának rajza is minden párizstjárt ember személyes tapasztalata. A könyv essaii magaslatokra csak akkor emelkedik, amikor a kérdés tisztán irodalomtörténeti részéhez nyúl és az új francia irodalom hatását vizsgálja. Rámutat, hogy a háború utáni francia szellem merőben más, mint a századfordulón; az irodalom ellaposodott Proust óta és a francia élet csupa kereső nyugtalanság. Kovalovszky végső következtetése is rendkívül érdekes: „Páris, mint a nyugati kultúra központja és a francia kultúra főműhelye meglehetősen elvesztette vonzóerejét íróinkra. A háború és a megalázottság éveiben, amelyek ellenségeként állították szembe nemzetünket és a franciákat, a magyarság fájdalmasan csalódott a művelt Franciaországban, amelynek neve rajongásunkban összefort az emberi szabadságjogok és testvériség gondolatával.“

Gedeon Jolán.

Dezsényi Béla: *Magyar-svájci szellemi kapcsolatok a szabadságharc idején.* (A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem francia intézetében készült dolgozat. 37.) Budapest. 1938.

Dezsényi Béla értékes tanulmánya a forradalom és a szabadságharc viszhangját keresi a svájci francia sajtóban. A svájci politikai élet belső szerkezete előre meghatározza az egyes lapok állásfoglalását, de végül a szabadságharc és annak szomorú leveretése után radikálisok és konzervatívok egyformán őszinte rokonszenvvel fordulnak a magyar nép felé, amelyben a nyugati civilizáció védőbástyáját látják az osztrák és szláv barbarizmus ellen. A felénk forduló szeretetnek tanújele William Rey útikönyve is, amelyben Magyarországnak jut a legnagyobb fejezet és a legtöbb rokonszenv. Dezsényi Béla a száraz adatokon felülemelkedve a szellemtörténet eszközeivel mutatja be a magyar történelem hőskorát a svájci sajtó lelkesedésén keresztül, pszichológiai magyarázatként pedig megrajzolja Svájc politikai szerkezetét a XIX. század közepéig.

Gedeon Jolán.

Somos Jenő: *Baudelaire és az új magyar líra.* (A pécsi Erzsébet Tudományegyetem francia intézetében készült dolgozat. 142.) Pécs. 1938.

Baudelaire emberi alakja, hidegen izzó költészete még máig sem vesztett érdekességéből. Merész témái, klasszikus formába zárt lírai forradalma a negyvenes években részvétlenségbe sikkad, hogy akkor támadjon fel újra, amikor a kor beéri a problémák szárnyalását: költészete egy új zseni, Verlaine útmutatásán keresztül közelférkőzik a lelkéhez és az új líra forrásává válik a lírai különcködés. Baudelaire emberi alakja azonban mindvégig problematikus marad és ezt Somos Jenőnek sem sikerült maradéktalanul megértetni. Baudelaire „mindvégig ellensége marad a nagy Kifürkészhetetlennek. Ezzel magyarázható

előszeretete a mesterkéltné, a természetellenes iránt. Ez azonban nem jelenti a züllött, a bűnök fertőjébe süllyedt ember gyönyörét: higgyük el neki, hogy magatartása a tudatosan magasabbrendű szellem bátor állásfoglalása és öngigénye”.

Somos könyvének első fejezetében a dekadenciát meghatározni törekszik. A feladat nem volt könnyű: odakinn Párizsban a szimbolizmus nagy irodalmi harcai, a XIX. századvégi kritika nagymesterei agyonmagyarázták a századvégi líra lelki rejtélyét. Nálunk Horváth János „tudatos ösztöniségben” látja a dekadencia főjellemvonását; ezt az elméletet Somos Jenő úgy írja körül, hogy akart és sokszor erőszakkal felidézett lelkiállapotnak mondja, amely azonban mégis túljejtettség, betegség tünete és amelyet a költő nem is szégyel, inkább büszkélkedik vele. Kétségtelen, Baudelaire sátánkodásai, lírájának különlegesei tudatos dekadenciára vallanak és mégis, egész programköltészete, kifejezési formáinak erőteljessége nem dekadens jellemvonások. Nem is ő a francia költészet nagy dekadense, hanem az impresszionista, esett, beteglelkű Verlaine. A dekadencia lényege talán a hatásában mutatkozik meg a legjobban. Baudelaire pózait, a színek, ízek és hangok titkos összefüggéseinek elméletét le lehetett másolni, de a verlainei lágyság, a költő erőtlen lázadozása a sors ellen, a betegesen túlfinomult lélek halk lírája egyetlen és soha többé fel nem hangzó zenéje a francia költészetnek. Az utánajövők megint csak a dekadencia stílus-eredményeit tudják átvenni: Baudelaire és Rimbaud lírai elméleteiből, Verlaine zeneiségéből nő ki Mallarmének és követőinek észszimbolizmus, akik már régen elfeledték a baudelairei dandy-pózt s verlainei züllött bohémiséget. Az irodalmi program továbbfejlődött, de a lírai legszubjektívabb magja mindvégig a kezdeményezőék sajátja maradt. Dekadencia és szimbolizmus kettéválása látszik Baudelaire magyarországi hatásában is: Adyt megkapja, de felolvadni nem tud benne, mert őseje nem engedi. Babitsra egyáltalán nem hat a baudelaireizmus, Kosztolányira is csak kevésbé: leginkább a tudóbajos Tóth Árpádot és a szomorú, beteglelkű Juhász Gyulát fogja meg. Szép és érdekes a dolgozatnak Baudelaire magyarországi hatásával foglalkozó része: lelkiismeretes analízisét adja az új magyar költészetnek és újat is tud mondani akkor, amikor versekből mutatja ki a Baudelaire hatást. Kár, hogy nem marad mindig az önálló mesgén és helyenként átveszi a forrásmunkákat.

Gedeon Jolán.

Szegszárdy-Csengery József: Kosztolányi Dezső. Szeged, 1938. Magyar Irodalomtörténeti Intézet. 104 l.

Baráth Ferenc tanulmánya mellett ez már a második *Kosztolányi Dezső*-ről szóló doktori értekezés. Mindkettőnek megvan a maga rendeltetése. Míg az előbbi főleg az életrajzra helyezte a súlyt, addig ez újabban megjelent értekezés szerzője inkább a műalkotások belső törvényszerűségeinek vizsgálatában merül el. Vázlatos pályakép után a költő ihletalakulását és költészet-fölfogását elemzi, fölhasználva nagyszámú nyilatkozatát és bírálatát, melyekben itt-ott megcsillantak műelvi gondolatok vagy esetleg vallomások. Szorgalmasan füzte csokorba Kosztolányinak ezeket a szétszórtan megjelent gondolatszilánkjait, melyek közül különösen az érdemel figyelmet, melyben a költő megállpítja, hogy „a magyar irodalmi nyelv versenyel. Nyelvünket ugyanis nem a prózai szerkesztés szabotossága, folyamatosága vagy világossága, hanem a versenyelv ösztönös lazasága jellemzi. A magyar nem szerkeszt vagy elnevez, hanem lazán, érzelmi fölfűtött-

ségében föl villanó képekkel, nyelvi rátapintásokkal érzékeltet. Mi nem elemzünk, hanem összefogunk, megjelentetünk“. Ezután két nagy fejezetben mutatja be Kosztolányi lírájának és prózájának fejlődését, megkülönböztetve az impresszionizmus felé haladó korszakát, melyet Reviczkyes elemek tartkítanak, az impresszionista stilonantika korától. Végül a tiszta impresszionizmus éveit mutatja be, melyekben főleg Baudelaire a formában költő vezető szelleme. Sokkal egységesebb szempontok szerint tárgyalja a prózáiró kibontakozását. Helyesen magyarázza a *Boszorkányos esték* formai lazasságát *A szegény kisgyermek panasza*inak oldottabb impresszionizmusával és finom esztétikai érzékkel méltatja *Esti Kornél* művészi-lélektani vonásait. Általában helyes szempontok figyelembevétele alapján értékel tárgyalása folyamán a költőnek valóban értékes alkotásait (pl. *Tengerszem* stb.) Bibliográfiája azoban hevenyészve van összehozva s ez az oka annak is, hogy a *Lotoszevők* a versfordítások közé került, holott Kosztolányi eredeti mesedramája.

K. S.

Kozocsa Sándor: Bevezetés a bibliográfiába. Budapest, 1939. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 116 l.

Kozocsa Sándornak 1927-óta (újabbban különnyomatban is) megjelenő irodalomtörténeti bibliográfiái immáron nélkülözhetetlen segédeszközévé váltak a kutatóknak. A bibliográfia területén mindenbizonyal ez volt Kozocsa Sándornak az iskolája, de rajta kívül igen sok úgynevezett személyi jellegű bibliográfiát (*Zichy Mihály, Liszt Ferenc, Riedl Frigyes, Károlyi Árpád, Császár Elemér, Hóman Bálint, Angyal Dávid, Tolnai Vilmos*) készített, és ő szerkeszti a Petrik Géza kezdeményezésére megindult *Magyarország bibliográfiája* című vállalkozás új köteteit, amelyek az 1910-től 1920-ig megjelent nyomtatványok anyagát foglalják magukba.

Különböző részletkérdések feldolgozása után most elméleti munkával jelentkezik Kozocsa Sándor. Ez a munkája annál inkább megérdemli figyelmünket, mert egy háromrészes tervezett sorozatnak tulajdonképen csak az első kötete. Mint minden jó, pedagógiai célú bevezetés, ez a munka sem akar elméleti vitákat felkavarni tudománya területén. Közlő természetű mű, amely különösen arra a célra alkalmas, hogy a tudományos munka küszöbén álló fiataléagnak eligazodást nyújtson a bibliográfiák és a bibliográfiaszerű kézikönyvek között. Könyve az idevágó anyagot szinte teljes egészében magában foglalja. Ír a bibliográfia fogalmáról és jelentőségéről, a bibliográfia fejlődéséről, a bibliográfia fajairól, a bibliográfiai rendszerekről, szól a folyóiratbibliográfiák kérdéséről, megkapjuk könyvében a magyar bibliográfiai irodalom vázlatos történetét, végül a kérdés irodalmával foglalkozó legfontosabb hazai és külföldi tanulmányok és könyvek jegyzékét.

Kozocsa Sándor munkája hasznos kézikönyv, a tudományos munkával foglalkozni kezdő fiataléagnak.

—i—r.

F O L Y Ó I R A T O K S Z E M L É J E

Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak:
Brisits Frigyes, Clauser Mihály, Kerecsényi Dezső, Kozocsa Sándor.

A Cél. — 1939. febr. Bartha József: *A magyarság eredete*. Lomniczi István tanulmányának helyreigazítása. — márc. Bartha József: *Szabad-e Adynak szobrot emelni?* A A kérdésre tagadó választ ad, áttekintvén Ady költészetének és prózájának politikai felfogását, zsidó imádatát, hiányos faji érzését, fogyatékos hazaszeretetét, szerelmi költészetének ledérségét, sajtóságos istenhitét.

Akadémiai Értesítő. — 1938. 467. f. Lukinich Imre: *Széchenyi István kiadatlan levelei gr. Sándor Mórchoz*. Érdekes adat bennük, hogy a Lánchíd eszméje Sándor Móric kezdeménye; megkapó, milyen lelkesedéssel fejt ki Széchenyi az arisztokrácia nemzeti hivatásáról vallott hitét; mindössze két levél, de Széchenyi megismeréséhez fontos adalék.

Deutsche Akademie. — 1938. 1. *Östliches Mitteleuropa*. Kieneli Rugonfalvi István cikkét, amely a Nemzeti Figyelőben anthológiát sürgetett azokból a német poétákból, akik magyar vonatkozású verseket írtak (Dingelstedt, Freiligrath, Frankl, Geibel, Grimm, Gregorovius, Grün, Hartmann stb.).

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1938. Angyal Endre: *Magyar barokk költők*. Áttekinti az ú. n. főrangú lírikusok termését; vizsgálja bennük a barokk fantáziát, dinamizmusát, naturalizmusát, heroizmusát, sajátos stílusát. — Geréb László: *A De Fertilitate Hungarica szerzője*. A cikkirő szerint Bocatius. — Lelkes István: *F. E. Adam, Petőfi ismeretlen francia utánczója*. Ismerteti életét és költészetének Petőfire emlékeztető elemeit.

Erdélyi Múzeum. — 1938. 8. Kristóf György: *Erdély tudományos élete az abszolutizmus korában az Erdélyi Múzeum Egyesület megalakulásáig*. Az erdélyi tudományos élet régibb adatai (köztük a régi könyvtárak sorsának összeállítása) után Kővári László érdemeiről ír. — 4. Rass Károly: *Gyöngyössi János önéletrajza*. Az újtordai kat. plébánia könyvtárában megtalált önéletrajzot közli. Első sorban azoknak a honoráriumoknak a felsorolása érdekes, amiket műveivel szerzett. — Herepei János: *Néhány adat gr. Bethlen Miklós tanulóveiből*. Érdekes kiegészítések az önéletrajzhoz. (A könyvek lajstroma, amelyeket nagypapa vitt neki Fehérvárra 1652. febr.-ban; a tanáraitra vonatkozó adatok helyesbítése; iskolatársairól; a nagyatyjától kapott glóbusokról; Váradi Miklós haláláról.)

Erdélyi Helikon. — 1939. 2. Kótay Pál: *A magyar orvosi irodalom bölcsőjénél*. Párizs-Pápai életének és Pax Corporis ának bemutatása. — 3. Tusa Gábor: *Bánffy Miklós*. Szervező és irodalmi jelentőségének rajza.

Földrajzi Közlemények. — 1938. 8—10. sz. Bendefy László: *Anonymus és Kézai mester Scythiája*. Arra a meggyőződésre jut, hogy e Scythia-lefrásnak gyökerei az ősi hagyományba nyulnak; Kézainál az előmagyar őshagyomány mellett megtalálja a baskir-magyar és a kummagyeriai hagyományt. Kézai adatai alapján meg is rajzolja ennek a Scythiának a földrajzi helyét.

Kalangya. — 1939. 1. Németh László: *Levél a szerkesztőhöz*. Abbahagyja a Tanu Evék közlését, mert az igazatirván félreérthetik. Különbön is: „Amit ezután írok, nem jelenik meg belátható időn belül; nem azért, mert durcáskodom, hanem mert műveim jobban és jobbaknak akarom megcsinálni“. — 2. Kázmér

Ernő: *Az ember Tragédiájának új szerb fordításáról*. Zmaj fordítása után pontosan ötven évvel készült el Vladisláv Jankulov műve. Dícsérettel szól róla.

Katolikus Szemle. — 1939. május. Kozocsa Sándor: *Új katolikus irodalomszemlelet*. Brisits Frigyes könyvének (A XIX. század első fele) részletes ismertetése. Újnak látja benne, hogy a szerző „megkísérelte a költői élet lelki eredőit nézni és azok produktumaival, az alkotásokkal való kapcsolatát vizsgálni“.

Kelet Népe. — 1939. 2. Földessy Gyula: *Ady értékelése*. A Nyugat irodalmiságát vizsgálja Babitsék írásaiban; szembe állítja az élet költőjét és az irodalmi költőt; hangsúlyozza, hogy Babits és Kosztolányi nem mitológia-teremtő költők. 3. Földessy Gyula: *Ady értékelése*. Babitsról ingatagságot és határozatlanságot igyekezik kimutatni. — 5. Zolnay László: *Emlékezés Kálmány Lajosra*. Meleg hangon idézi fel a kimagasló népiségkutató Kálmány emlékét, megrajzolva tudományos pályáját a Nagyboldogasszony-tanulmánytól a Hagyományokig.

Koszoriú. — 1939. 2. Kállay Miklós: *Heggyvidéki tróink irodalmi tükré*. Lelkes áttekintés.

Láthatár. — 1939. I. Vitéz Nagy Iván: *Magyar-lengyel kulturális kapcsolatok*. Rövid áttekintés; értéke a közelmúlt adatainak felsorolása.

Levéltári Közlemények. — 1937. Klein Gáspár: *A miskolci múzeumi levéltár*. A magánlevelek gyűjteményében Jókai, Déryné, Lévy levelei; egy csomóban Lévy-kéziratok s a reá vonatkozó iratok. — Miklós Ödön és Szabó István: *A magyarországi református egyház levéltárai*. Nagyon becses áttekintés a levéltári gyűjteményekről s mai lelőhelyeiről. — 1938. Pukánszkyé Kádár Jolán: *A Nemzeti Színház levéltára*. A levéltár története; veszteségei.

Libanon. — 1938. 6. Zsoldos Jenő: *Irodalmunk zsidószemlélete. Hetényi János*. A filozófus ref. lelkész három ponton kapcsolódik a kérdéshez: 1. Mendelsshon tanítványa; 2. a zsidó kereskedőről megértően nyilatkozik; 3. az emancipáció híve volt. — 1939. I. Waldapfel Imre: *Midras-idezet történeti romantikánkban*. A sokat ígérő cím mögött annak a megállapítása van, hogy Peretsenyi Nagy László Szakadár-jában egy jegyzetben a Beresits Rabba c. midrasgyűjteményből idéz.

Magyar Könyvszemle. — 1939. I. Kniewald Károly: *A Pray-kódex Sanctore-ja*. Közli a naptárt; rámutat a ceizió magyar rétegére; edemzi a nagy Sacramentariumot és a függelék Sacramentariumát. Kiemeli a naptár magyar és bencés rétegét, kutatja forrásait, s ennek alapján kétségtelennek tatja, hogy a kódex törzse 1200 előtt készen volt. — Kúhár Flóris: *Kanonokok és szerzetesek litániája a Pray-kódexben*. Szöveg-értelmezés. — Joó Tibor: *Az első magyar kantiánus filozófia*. Lengyel József debreceni professzor 1800—03. években tartott előadásai „a Kant Filozófiája szerint“ a Széchenyi-könyvtár kéziratai közt.

Magyar Nyelvőr. — 1939. 1—3. f. Balassa József: *A Magyar Nyelvőr megindulása*, Farkas Gyula állításával szemben bebizonyítja, hogy az asszimiláltak mellett ősmagyar írók is kivették a részüket; Arany még a VIII—IX. kötetben is írt.

Magyar Szemle. — 1938. nov. Ortutay Gyula: *Népmese, népdal-néprajzi hanglemek*. A népköltési gyűjtés újabb módszerének és eredményeinek ismerte-

tése. — 1939. ápr. Bisztray Gyula: *Színházi kistükör*. Kritikai beszámoló a színházi eseményekről.

Neue Heimatblätter. — 1938. 3—4. Reiser: *Dr. Ludvig Baróti*. Emlékének és tudományos dolgozatainak felidézése.

Pannonhalmi Szemle. — 1939. 1. Kniewald—Kühár: *Magyar szentek ünnepei és miséi a Pray-kódexben*. (Szövegközlésekkel.) — 2. Péntes Balduin: *A magyar szentimentális irodalmi stílus kialakulása*. Nem szól magának a szentimentalizmusnak felvilágosodási gyökereiről, csak a stílus sajátos vonásainak jelentkezését figyeli. Líraivá Kazinczynál kezd ez válni, de jellemző, hogy Kazinczy egyéniségére mutató példának éppen az Ajánlást veszi fel, noha erről a versről megállapították, hogy nem Kazinczy, hanem Kovacsóczy írása! (EPhK. 1910. 606.) Nem mond újat Csokonai, Kisfaludy Sándor, Kölcsey és Bajza kapcsán sem.

Protestáns Szemle. — 1939. 1. Juhász Géza: *Bornemissza Péter drámái*. A „tudományos” cikkből ime néhány megállapítás: „Bornemissza élete metafizikai dráma, világvihar lobogtatja: egyfelől Isten irgalma, másfelől a Sátán fondorlatai.” „Az Elektra: vérbeli reneszánsz termék, az egyéniség korlátlan kiáradásának himnusza.” Annak, hogy a Balassi komédiát is Bornemissza írta, bizonyága „a két mű nyelvének azonos erejű zengése, ábrázolásuk rokonsága, víg és komoly részleteik arányos vegyítése”. (Ime, az új irodalomtudomány!) — 2. Török Pál: *Vörösmarty, mint politikai kritikus*. A Kelet Népe bírálatát ismerteti. — 4. Karácsony Sándor: *Szondy György*. Meleg képet rajzol az ifjúsági irodalom munkásáról.

Protestáns Tanügyi Szemle. — 1939. 4. Kemény Gábor: *Vajda Péter és a magyar protestáns hivatástudat*. A nagy reformok rajongóját mutatja be, részletesebben ismertelve közoktatási javaslatait. Lelkes, de gondos tanulmányon alapuló kép.

Szép Szó. — 1938. júl. Füsi József: *Nagy Endre*. — szept.-okt. — Füsi József: *Karinthy Frigyes*. — Nov. Erdős Jenő: *Füst Milánról*. — Dec. Remenyik Zsigmond: *Irók és szabadság*. Remenyik Zsigmond: *Ignotusról*. — 1939. jan.-febr. Remenyik Zsigmond: *Hatvany Lajosról*. — Erdős Jenő: *Németh Andorról*.

Teológiai Szemle. — 1938. 4. Révész Imre: *Méiusz levélháltása a cseh-morra atyafiakal*. Nagyon érdekes levélközlés. — 1939. 1. Gál Lajos: *Geleji Katona István ígehirdetése*. Rövid életrajzi adatsor után megrajzolja beszédeinek politikai, társadalmi és egyházi hátterét.

Teológia. — 1939. 2. Kniewald Károly: *A Pray-kódex miserendje*. (Folytatás.) Megjelöli valószínű talaját és megmagyarázza sajátosságait.

Vasi Szemle. — 1939. 1—2. Marék Antal: *Dunántúli hrikusok*. Missuray-Krug Lajos az átvitt értelmek költője; ha muzsikusnak születik, bizonyára gondnokművész lett volna. — Kunszery Gyula a legegyszerűbb dolgot is oly művészi magaslatra emeli, hogy csak áhítatos, égreemelt szemekkel lehet rá felnézni. — Pusztai Sándor lírájának a kamaszos hang a legszebb és legőszintébb molekulája. — 3. Marék Antal: *Dunántúli hrikusok*. Horváth Béláról, György Oszkáról, Lendvai Istvánról, Nagy Médáról, Torkos Lászlórol, Pálffy Istvánról, Kászonyi Lászlórol, Baráth Ferencről, Farkas Kláriról mond egy-két oldalon néhány jellemzőnek gondolt mondatot.

Mentovich Ferenc gúnyverse Gyulai Párról, a kritikusról.

Amikor Gyulai Pál 1855-ben a Budapesti Hirlapban *Szépirodalmi Szemle* címmel bírálni kezdte kortársainak versgyűjteményeit, a költők a szigorú hangra fölszisszentek s minden oldalról támadni kezdték a nagy kritikust. Eppen e kritikája miatt kellett Tóth Kálmánnal piszolypárbajt vívni, de még közvetlen baráti köréből is hangzottak fel ellene támadó hangok és mérges kifakadások. Különösen Tompa, Szász Károly méltatlankodtak és az ugyancsak megbírált Mentovich Ferenc *Alpári* álnév alatt a *Divatcsarnokban* (1855. II. 39. (júl. 15.) sz. 778.) *Egy kis kritikusnak* címmel gúnyolta Gyulait. Mentovich *Száraz lombok* (1854) című könyvéről Gyulai a többek között ezeket írta: „verseit ‚száraz lombok‘-nak nevezi, nem tudom mi okból. Annyi igaz, hogy e lombokon kevés a zöld levél. Mentovich nagy fogékonyságot látszik mutatni a természet iránt, de csak közönséges abstrakciók s elhasznált hasonlatokban beszél róla. Néha újat és szokatlant is akar mondani, de az egyszersmind nem találó és szép. Ő nemhogy jellemzetesen kedélyébe olvasztva tudná visszatükrözni a természetet, de még az általános költői hangulatiság sem emelkedik“. (*Kritikai dolgozatok*. 1908. 174.) A kritika nagyon bánthatta Mentovichot s ezért is, mint költő elhallgatott, több verskötete nem jelent meg.

I.

Addig tanulmányozád hős
„Toldit“, addig olvasád;
Míg megszeretted rettentő
Buzogányát, kardvasát.

Megszeretted a csatákat,
A vitézi életet:
S jámbor pony-pegazusod
Csatasíkra kergeted!

Hanem gyöngye kezeidben
Minek a nagy buzogány?...
S a roppant sarkantyú?... meglásd
Rozinantéd még lehány.

II.

A költészet templomában
A legfénylőbb képeket
Levevén méltó helyökről,
Vadúl *összetépeded*.

Hol a tájt arany sugárral
Ünti el a képzelet:
Fénysugár s virág helyett a
Csontot és *húst* keresed.

És kilépvén a templomból,
A költészet mezején,
Hol virág gyanánt mosolyga
Szívben ébredt érzemény.

Megtennéd, ha rajtad állna,
Apollónak a *bikát*,
Nem láttam még soha ilyen
Kálvinista-kritikát.

III.

Elindultál oly mértékkel,
A mely óriási nagy;
Míg magad olyan parányi,
Olyan mákszem-kiesi vagy.

Mindenkihez hozzá méred...
Senki meg nem üti azt,
Tompa is alig haladja
Meg, szerinted, az araszt!

Vajjon, ha magadhoz méred.
Meg fogod é ütni te,
A kinek úgy „*fáj az élet*“
S oly beteg költészete!...

Kozocsa Sándor

Megjelent a Magyar Írók első kötete.

Gulyás Pál hatalmas vállalkozásának, Szinnyei József évtizedekkel ezelőtt közzétett írólexikona folytatásának, a magyar kultúra megdönthetetlen erejű hirdetőjének első kötete a napokban hagyta el a sajtót. Arról, hogy a mű milyen gondossággal, fáradtságos körültekintéssel készült, mult számunkban maga a tudós szerző számolt be; most az anyag gazdagságának bizonyságául, egyben a mű jelentőségének megmutatásául a következőket jelenthetjük: ez az első kötet 2939 magyar íróról ad felvilágosítást. Ezek közül Szinnyei gyűjtésében csak 480 szerepel, tehát 2459 új. A számba vett írók közül a középkorra esik 14, a XVI. századra 16, a XVI/XVII. századra 19, a XVII.-re 37, a XVII—XVIII-ra 42, a XVIII.-ra 57, a XVIII—XIX.-re 76, a XIX.-re 344, a XIX—XX.-ra 1947, a XX.-ra 393. Az írók közt 213 a nőíró. Rang szerint: 2 fejedelem, 2 kir. herceg, 43 gróf, 18 báró, a többi nemes és közrendű. Vallás szerint: 791 róm. kat. 40 gör. kat., 399 ref., 163 ev., 21 unit., 33 gör. kel., 215 izr., 1 felekezeti nélküli; a többinek vallása ismeretlen. Foglalkozás szerint: bíró, ügyész, ügyvéd, közjegyző 192, földbirtokos és gazdálkodó 96 (ebből 18 földműves), gyáros, vállalkozó 22, iparos 37, hivatásos író és hírlapíró 156, katona vagy rendőr 62, képzőművész 15, kerszkodó 41, köztisztviselő 278, magántisztviselő 104, magánzó49, mérnök és műszaki tisztviselő 89, orvos, állatorvos vagy gyógyszerész 268, pap (a szerzetestanárok kivételével) 426, színész 27, tanár és tanító 538, tanuló 37, zenész 28.

A nagy vállalkozás nemcsak az életrajzi adatokat közli, hanem az önállóan megjelent művek jegyzékét is, sőt jelzi azokat a lapokat, folyóiratokat, amelyekben az illető dolgozott. De hozza minden egyes név bibliográfiai adatait is: tehát megnevezi forrását, amelyből a szöveg adatait vette és jelzi a helyeket, ahol az illető író működésénekértékelése megtalálható.

Ezzel az újabb magyar irodalom megismerésére törekvőnek hasznos útbaigazítást ad, az irodalomtörténetnek pedig nélkülözhetetlen forrásmunkájává válik. Az első kötet Bálint Rezső-névvel végződik, s ezzel is érzékelteti, hogy az anyagnak milyen elképesztő bőségével dolgozik.

A munka iránt érdeklődők a Nemzeti Múzeum könyvtárához forduljanak megrendelésükkel.

Elhunytak.

BEDŐ BELA (kálnoki). földbirtokos, szül. Budapesten, 1874 november 4-én, megh. Galgagyörkön 1939 február 12-én (tem. n.) — Unit. Atyja: B. Albert, c. államtitkár. A jogot Budapesten elvégezvén, Liptó vm. szolgabírája lett. 1902 februárjában Afrikába utazott, ahol négy évet töltött. Hazatérve, 1907. a *P. Lloyd*, majd a *B. Hírl.* s végül *Az Ujs.* b. munkatársa, 1909. januárjában pedig az Uránia Tudom. Szính. társigazgatója lett. Az 1914—18. háború után, melyben résztvett s ahol a halálát okozó asztmát is szerzte, galgagyörki birtokán gazdálkodott. Tárcái, útirajzai, pénzügyi és közgazd. cikkei 1904—18. kül. bpi lapokban. — Munkái: *Az aranypók és egyéb történetek.* Bp., 1916. — *Idegen világból.* Afrikai elbeszélések. U. o., 1910. — *Doktor Oremus és egyéb elbeszélések.* U. o., 1912. [1911]. — Schneider Sándorral írt *Marokkó c. tud. színdarabját* az Uránia mutatta be.

BÉLA (1894-ig Bernstein) HENRIK (Chaim), m. kir. kormányfőtanácsos, hírlapíró, szül. Tarnovban (Galicia) 1864 március 11-én, megh. Budapesten

1939 január 26-án. — R. k. konvertita. Korán árvaságra jutván, Kassán töltötte első ifjúságát. Majd Budapestre került, ahol 1884-ben a *B. Hirl.* szerkesztőségébe lépett. Tanulmányait ekkor magánúton folytatta s így tett érettségét. 1908-ban alkotmánypárti, 1910-ben pártonkívüli programmal a trencsényi kerület országgyűlési képviselője lett. 1919-ben megvált a *B. Hirl.-tól* és Prágába költözött, ahol 1922/23. a *Prágai M. Hirl.* szerkesztője volt. Utóbb ismét visszatért Budapestre, ahol legutóbb a *Világgazd. Szle* szerkesztője volt. Cikkei, műfordításai és tárcái kül. bpi lapokban. — Munkái: *Egyszer volt...* Reg. frta: Hermann Sudermann. Bp., 1897. (Először: B. Hirl. 1896: 81—178. sz. Új kiad. Athen. Kt. 24. U. o., 1913.) — *A kis herceg.* Mese. (Fill. Kvt. 65/66. u.) U. o., (1899) (2. kiad. u. o., [1915]).

BELLER IPOLY GYÖRGY, premontrei kanonok, gimn. tanár, szül. Hódmezővásárhelyen 1896-ban, megh. Párizsban 1939 január 1-én. — Legutóbb a gödöllői gimn. lat.-francia tanára volt. 1920-ban megalapította Roubaix-ban a m. munkások Sz. István Körét, melynek haláláig díszelnöke volt. — Cikke: *Modern katolikus fejek.* (Bp., 1936. Szerk. Mihelics Vid).

BENCICS GYULA, hírlapíró, szül. Szombathelyen 1903-ban, megh. Budapesten 1939. január 8/9 éjjelén tüdőgyulladásban. — R. k. A *Szózat, Nemz. Függetl.* és a *M. Közgazdaság* munkatársa volt.

BIBERAUER RICHÁRD (id.), m. kir. kormányfőtanácsos, a Bethesda és a Filadelfia Diakonissza-Otthon ref. lelkésze, szül. Budapesten 1872-ben, megh. u. o. 1939 januárjában. — Cikkei ref. egyh. és hitbuzgalmi lapokban. Szerk. 1907-től az *A Filadelfia* c. lapot s 1919 XI. 1-től fel. szerk. volt a *Ref. Ker. Élet* c. havilapnak.

BIHARI (1887-ig Löwi) IMRE (Izsák), hírlapíró, szül. Nagyváradon 1867-ben, megh. Budapesten 1939 februárjában. — Izr. Középiskoláit Budapesten és Debrecenben végezte, ahol 1887-ben mint magántanuló érettségizett. Ekkor a *Nagyvárad* munkatársa volt. Innen csakhamar átment a nagyvárad *Szabadsághoz.* Később a *Béke*, *Közl.*, azután a *Démorsz. Közl.* s.-szerk. lett. Temesvárról Budapestre került, ahol 1893-ban az *Egyetértés* belpol. rovatának vezetője és országgyűlési tudósítója lett. A *Morsz., Hazánk. P. Napló* munkatársa is volt, majd 1903—37. a *B. Hirl. polit. rovatvezetője.* Szépirodalmilag is működött. — Munkái Ujvári szerint: *Való és ábránd; Elbeszélések.* Hol, mikor?

BRÓZIK ENGELBERT, hírlapíró, szül. Huszton 1880-ban, megh. Budapesten 1939 február 20-án. — R. k. Pályáját mint szolgabíró kezdte, majd újságíró lett Budapesten. Az 1914/8. háború kitörésekor az *Alkotmány* munkatársa volt. Résztvett a háborúban és súlyosan megsebesülve szerb fogságba esett. Kiszabadulása után a *Mság* s. szerk. lett.

ESTERHAZY FERENC (Mária Miklós) (galántai gr.) dr. mus. szül. Deveseren 1896 január 28-án, megh. agyoperáció következtében Stockholmban 1939 márc. 12-én. — R. k. Szülők: gr. E. Ferenc v. b. t. t., hg. Lobkowitz Anna Berta. 1919/20. a newyorki College of Musicon szerzett doktorátust. Zeneszerzéssel foglalkozott s a tatai parkban több szabadtéri zenei előadást rendezett. — Színpadi szerzeményei: *Danaidák.* Tánctháza; *A szerelmes levél.* Vígopera 1 felv. Főthly János szövegére (bemut. M. K. Operah. 1937. II.); *Thekla.* Opera Schiller Wallensteinjéből saját szövegére (megzenésítésével 1938 őszén készült el).

FERDINANDY LÁSZLÓNÉ I. *Lengyel Angéla.*

FERENCZ GYÓZÓ, lapszerkesztő, megh. Budapest 1939 február 17-én 50 éves korában. — Megalapítója volt az *Oroszázi Közérdek*-nek. Később Jászay-Horváth Elemérel szerk. a *Kacs*a c. élapot.

GAJARI ISTVÁN (miskei és csertői), zeneszerző és hírlapíró, szül. Budapest 1884-ben, megh. u. o. 1939 február 12-én szövődmenyes tüdőgyulladásban. — R. k. Szülők: G. Ödön, Abrahámffy Kornélia. A zeneszerzést Szabados Bélától tanulta. *Az Ujs.*, később *Ujs.* zenereferense volt (1906/39). Elbeszéléseket is írt. Színműve: *Izzó homokon*. Dugovich Viktorral (bemut. Várszính. 1924. III. 28.). Zenés színpadi művei: *Böském*. Operett 3 felv. Szomorj Emil szövegére (Népopera, 1914. III. 14.); *A vörös ördögök*. Alkalmi játék 7 képben. Béli Izor és Mérei Adolf szövegére (u. o. 1914. IX. 12.); *Katica*. Operett. Szomorj Emil szövegére. (U. o. 1914. XII. 25.); *A makrancos herceg*. Vigopera 1 felv. Mohácsi Jenő szövegére (Operaház, 1917. III. 17.); *Argyrus királyfi*. Balett 3 felv. Ferenczi Frigyes szövegére (u. o. 1924. III. 19.); *A fenség táncol*. Táncjáték; *Táncos asszony*, *A modell* operettek, stb. — Munkája: *Az utolsó Drághy és egyéb elbeszélések*. (Mod. Kt. 394/5.) Bp., [1914]. Gajárynak is írja a nevét.

GALLOVICH KÁROLY, hírlapíró, megh. Aradon 1939 januárjában 60 éves korában. — Mint az aradi *Munkás Ujs.* szerkesztőjét 1907-ben megválasztották az aradi szociáldemokrata párt titkárává. Versei és novellái aradi és bpi lapokban. — Színműve: *Tűzmadár*. Forradalmi kép 4 szintéren. (Bemut. az aradi szính. 1909. III. 13.) Arad, 1909.

GEIST IRMA (Kaufmanné) dr. phil., leánygimn. tanár, szül. Székesfejérvárt 1901-ben, megh. u. o. 1939 január 1-én — R. k. Bpsten doktorált 1922/3-ban. Értekezése: *Beöthy Zsolt szépirodalmi munkássága*. (Kéziratban.)

HERMANN LÁSZLÓ, hírlapíró, megh. Debrecenben 1939 januárjában 42 éves korában. — A *Keletmorsz. Sporthírl.* szerkesztője s a *Tiszántúli Függetl. Ujs.* b. munkatársa volt.

JESZENSZKY IGNACNÉ I. *Tipák Irén.*

JÓKAY-SZILÁGYI (előbb Schwartz) MIKLÓS, lapszerkesztő, szül. Győrött 1876-ban, megh. Budapest 1939 február 18 án öngyilkos módon. *M. Iparos* c. lapját a lapok revíziójakor 1938 végén beszüntették.

KADAR JÓZSEF (várfalvi) ny. polg. isk. igazgató, szül. Várfalván (Torda-Aranyos vm) 1851 január 24-én, megh. Désen 1939 február 12-én. — Unit. Szülők: K. András, Barla Judit gazdálkodók. 1876-ban tanára, 1904-ben igazgatója lett a dési polg. iskolának. Cikkei: *Aranyosvidék, Ellenzék, Kolozsv. Közl., M. Polgár, Nemzet, Tört. Lapok*, s pedagógiai lapokban. Főműve: *Szolnok-Doboka vm. monográfiája*. IV—VII. köt. A vm. községeknek részletes története. Dész, 1901/5.

KARPATI (1892-ig Flamisch) Sándor, ny. ev. tanítókép. zenetanár, szül. Kőszegen 1872 január 1-én, megh. Sopronban 1939 februárjában. — Az orosz-házi polg. isk., majd a soproni ev. tanítóképző zenetanára volt. Zeneesztétikai tanulmányokat és szépirod. cikkeket írt vidéki lapokba. Zeneszerzéssel is foglalkozott. Sopronban két ízben tartott zenei estet. Almevei: Csalánktövy Attila; Nobody; Omega.

KAUFMANNÉ I. *Geist Irma.*

KIS-ERŐS FERENC dr. iur. can., c. főigazgató, prépost-kanonok, szül. Szabadkán 1869 január 28-án, megh. Kalocsán 1939 január 15-én (temetése napja). — 1918-ban a kalocsei r. k. tanítóképző igazgatója, 1926. c. főigazgató, 1931-ben bácsi prépost lett. — Minket érdeklő munkái: *Nevezetesebb elméletek a nyelv eredetéről*. Bp., 1905. — „*Ecce sacerdos magnus*.” Színi jelentelek 4 képb. Kalocsa, 1906. — *A m. nyelv rendszeresen vizsgálva*... U. o., 1915. — *Eszétika*, Bp., 1916. — *Poétika*. U. o. 1916. — *Verstan*. U. o., 1916

KURCZ ADOLF, m. kir. kormányfőtanácsos, r. k. kanonok, szül. Kalocsán 1871 február 28-án, megh. u. o. 1939 február 11-én. — Előbb hittanár volt Kalocsán, majd 1916-ban kecei plébános s végül kalocsei kanonok lett. — Szentbeszédei: *Iskolánénk Kalocsa Int.-ben fönnálló Mária-Kongregáció Ertesztője* (1909/10—13/4). — Munkája: *Dicsértessék a Jézus Krisztus*. Kath. imádságos- és énekkönyv. Nagyabony, é. n. (Szathmári Józseffel).

LENGYEL ANGÉLA (hidasnémeti Ferdinándy Lászlóné, ebesfalvi), ügyvéd neje, szül. Budapestben 1906 április 15-én, megh. u. o. 1939 január 1-én, este hétkor. — R. k. 1927-ben ment férjhez. — Versei: *Nemz. Ujs., P. Hirl.* — Munkái: *Honnan, hová, miért?* (Versek). Bp., 1929. — *Tavi tündér*. Színpadi rege 3 képb. [U. o., 1932]. — *A signapoori kettős rejtvény*. Írta Edmond Romanzeres. (P. Hirl. Kvek. 273.) U. o., (1933). — *Nagypéntek*. Krisztus dráma. U. o., [1934]. — *Hajza a találmányért*. Írta Georges Vernon. (P. Hirl. Kvek. 434.) U. o., (1936). — *A kalózok kincse*. Írta Ottwell Bins. (U. o. 457.) U. o., (1936). — *A levegő ördöge*. Írta R. Bradbury. (U. o. 482.) U. o., (1937). — *Szemközt a sárkánnyal*. Írta David Hume. (U. o. 528.) U. o., (1938).

MEZŐSSY BÉLA, v. b. t. t., ny. miniszter, szül. Tolcsván 1870 november 13-án, megh. Ujfehértón 1939 január 19-én este. — Ref. 1896—1918. képviselte a nagykállói kerületet az országgyűlésen függetl. párti, 1912-től alkotmánypárti programmal. 1906—10. földmivélsügyi államtitkár, 1917. VI. 15-től 1918. I. 25-ig földmív. miniszter volt. Az 1918-i forradalom óta visszavonult az aktív politikától. 1888 óta nagy publicisztikai működést fejtett ki szabolicsvimi és bpi napilapokban, legutoljára a *Mság*-ban.

MOHAI LAJOS, dr. phil. ny. áll. gimn. tanár, szül. Székesfejérvárt 1886-ban, megh. u. o. 1939 januárjában. — R. k. M.-latinszakos. — Munkája: *Jelentéstanulmányok a másodlagos kompl:kációs jelentésváltozásokról*. Székesfejérvár, 1908.

NÓGRADI (1898-ig Ruik) LASZLÓ, dr. phill. ny. áll. gimn. tanár, szül. Baglyasalján (Nógrád vm) 1871 november 12-én, megh. Budapestben 1939 január 14-én. — R. k. Szülők: Ruik Ferenc, tanító, Porcs Mária. Az egyetemet Budapestben végezte s 1896-ban doktorált. A kisszebeni piarista, a szolnoki és bp-tisztviselőtelepi áll. gimnokban tanított. — 1894-től számos cikket és novellát írt vidéki és fővárosi lapokba. Pedagógiai könyveket és tanulmányokat is írt. Irodalomtört. és szépirod. munkái: *Bajza József kritikai működése*. Kassa, 1896. — *Történetek*. Bp., 1901. — *Jókai Mór élete és költészete*. (Nemzetünk Nagy Költői. 19.) Pozsony, 1902. — *Kemény Zsigmond br. élete és irod. működése*. (U. o. 20.) U. o., 1902. — *A m. nyelvű történetírás 1820-ig*. Szemelvényekkel és jegyzetekkel. (Segédkönyvek a M. Nyelv és Irod. Tanításához. 2.) U. o., 1902. — *Zrínyi Miklós prózai munkái*. Jegyzetekkel. (U. o. 3.) U. o., 1902. — *Homokba írt mesék*. (Vasárnapi Kt. IV : 37/8.) Bp., 1903. — *Séták a nagy természetben*. Lutz K. G. nyomán. U. o., 1904. — *Az a bolondos Bódi*

Pál. U. o., 1905. — *Elbeszélések*. U. o., (1907). — *Esztike szökése*. Reg. U. o., [1913]. — *Háború a Balatonon*, Cserkészreg. U. o., 1921. — *Légy résen!* Kalandos cserkészreg. U. o., 1923. — *Jó madarak*. Egy diák emlékiratai. U. o., [1926]. — *Katóka*, Reg. U. o., é. n. — *Hős Sebestyén*. (M. Mesemondó, 144). U. o., é. n. — *Panna kisasszony*. (U. o. 150.) U. o., é. n. — *Két szomszéd*. (U. o. 152.) U. o., é. n. — Révai említi: *A munkácsi nász* (1905) és *Utolsó Kőderyak* (1908) c. munkáit, ezek azonban valószínűleg csak lapokban jelentek meg, éppúgy, mint az ugyancsak Révai által önálló kötetként feltüntetett *Lázadók* c. műve. Újabbán Nógrády-nak írta a nevét.

PÁL ERNŐ (barátosi), ny. p. isk. tanár, szül. Székelyudvarhelyen 1865 január 12-én, megh. Gödöllőn 1939 márciusában. — Ref. Orosházán szolgált. — Munkája: *A m. helyestrás szabályai*. Orosháza, 1906.

RABELY MIKLÓS (id.), nyomdász, megh. Rimaszombatban 1939 március 27-én 94 éves korában. — Megalapította s hosszú ideig szerk. a *Gömör-Kishont* c. lapot.

RAVASZ ÁRPAD, c. tanker. főigazgató, ny. ref. gimn. igazgató, szül. Marosludason (Maros-Torda vm.) 1874 július 27-én, megh. Budapesten 1939 január 10-én. — Szülők: R. János, Gönczi Gizella. — M.-latinszakos. 1896—1903. Székelyudvarhelyen, 1903—1935. a bpi ref. gimnáziumban szolgált 1909 óta mint igazgató. — Értekezése: *székelyudvarhelyi ref. koll. értes.* (1900. A humor Arany Jánosnál.)

ROTT NANDOR, dr. titkos tanácsos, r. k. püspök, szül. Bodenstadtban 1869 december 23-án, megh. Veszprémben 1939 március 3-án d. e. 10 ó. 55 pkor. — 1896-ban pappá szenteltetvén, 1897—1902. az esztergomi papnevelő tanulmányi felügyelője és tanára, 1902—1908. udvari káplán s a bécsi Augustineum lelki igazgatója volt. 1908-ban esztergomi kanonok, 1911-ben a budapesti közpapnevelő igazgatója, 1917-ben veszprémi megyés püspök lett. — Irodalmi jellegű munkái: *Egyházi beszéd... Sz. Istrán ünnepén... Bécsben...* Wien, 1905. — *Egyházi beszéd Sz. Istrán ünnepén*. Esztergom, 1907. — *A mai szépirodalom téves irányzatai*. H. n., 1909.

SERLY LAJOS, zeneszerző, szül. Losoncon 1855 március 13-án, megh. New Yorkban 1939 februárjában. — Középkisiskolát végzett, de közben kitanulta a timármesterséget, s mint vándorszínész is működött. Majd elhatározta, hogy zenész lesz s ebbeli tanulmányait Pozsonyban, Pestev Volkmann Róbertnél és Bécsben Krennél végezte. Ezután a klagenfurti szính. karmestere lett, majd Sztupa Andor erdélyi társulatához szegődött. Utóbb Berlinbe került, ahol m. zenekari hangversenyeket rendezett s ekkor kezdett zenei szakkikkeket írogatni. Visszatérve hazájába a szabadkai, majd a kolozsvári s végül a budapesti Népszính. karmestere lett. Ő alapította meg az óbudai Kisfaludy Színházat. E vállalkozásába belebukván, zenekarával bejárta Magyarországot s végül kivándorolt az Északamerikai Egyesült Államokba. — Zenei cikkei eredeti és ford. novellái kül. bpi lapokban. Ő írta Almási Tihámér *A tót leány* c. népszínműve zenéjét. — Munkája: *A világszép asszony Marcia*. Operett, Bp., 1887. (Rákosi Jenővel).

SIMON LÁSZLÓ, lapszerkesztő, megh. Dicsőszentmártonban 1939 januárjában 38 éves korában. — Szerk. a *Dicsői Lapok*-at.

SULYOK YLDA, az Orez. Gyermekvédő Liga első főtítkára, megh. Debrecenben 1939 március 1-én 80 éves korában. — R. k. Előttem ismert cikkei:

M. Lányok (1898/903), *M. Hírl.* (1901/2), *Orsz.-Vil.* (1901), *Új Idők* (1901), *Az Ujs.* (1903, 05/7, 09). — 1910. III. 1-től fel. szerk. volt a *Gyermekvédelmi Lap*-nak.

SZALÓKY DANIEL (nemes) ny. ref. tanító, szül. Nemesszalókon 1845-ben, megh. Erdőcsokonyán 1939 január 4-én. — Munkatársa volt a *Tanítók Lapjá*-nak s egyéb ped. és felekezeti lapoknak.

SZASZ (Schwarz) MENYHÉRT, hírlapíró, szül. Budapesten 1893 május 8-án, megh. u. o. 1939 február 2-án hajnalban. — Izr. Szülők: Schwarz Bernát, Kohn Cecilia. Középiszkoláit és az egyetemet Bpen elvégezvén, hírlapíró lett. Legutóbb a *M. Orsz. Tudósító* c. könyvatos szerkesztője, *A Sajtó* fel. szerkesztője, a *M. Külpolitika* és *A sajtó évkve* társszerkesztője volt. 1910 óta írt verseket és novellákat kül. fővárosi napilapokba és folyóiratokba. Pl. *A Hét*, *M. Hírl.* *Mult és Jövő*, *Népszava*, *Nyugat*, *P. Hírl.*, *P. Napló*, *Világ*, stb. — Munkái: *Kár a tavaszért*... Sopron, 1913. — *Az emeletünkön*. Versek. Bp., 1913. — *Enek a néma mankóról*. Háborús versek. U. o., 1915. — *Börharisnya, a cserkészek diadala*. Ifj. reg. Sopron, 1916. — *Box*. Ifj. reg. Bp., 1918. (I. díjat nyert egy ifj. reg. pályázaton). — *Walpurgis éj*. Írta G. Meyrink. (A Kultúra Regtára. 9.) U. o., 1919. (2. kiad. u. o., 1922). — *IV. B. Egy osztály története*. (Remény Ifj. Kvek) U. o., 1921. — *Hűsből és vérből*. Versek. U. o. 1933.

SZTANKÓ BÉLA, c. tanítóképzédei igazgató, ny. tanár, szül. Szolnokon 1866 április 13-án, megh. Budapesten 1939 március 28-án. — R. kat. Negyven évig működött a budai áll. tanítóképzőben. Főleg zenepedagógiai cikkeket és munkákat írt. Ő rendezte sajtó alá Király Pál: *M. nyelvtan mondattani alapon* c. mű 3. kiadását (Bp, 1904).

TABORI (1898-ig Teichner) JENŐ, hírlapíró, szül. Budapesten 1886-ban, megh. u. o. 1939 március 19-én. — Szülők: T. Henrik (Herman) máv. könyvnyomdász, Aftergraber Betty. Szerk. a *M. Közgazdaság*-ot.

TIPAK IRÉN (Jeszenszky Ignácné), megh. Budapesten 1939 március 29-én 75 éves korában. — *Az Én Ujs.*, *M. Lányok* és *Új Idők* munkatársa volt. — Munkái: *Az új otthon*. [Bp., 1928]. — *Laci megjavul*. (Az Én Ujs. Kvei. III : 9.) U. o., [1939]. — *Vera és Verka*. (Százszorszép Kvek. VI : 8.) U. o., [1930].

TORKOS LASZLÓ, ny. áll. f. leányisk. igazgató, a Petőfi Társ. tiszt. tagja, szül. Kőszegen 1839 október 2-án, megh. Budapesten 1939 március 16-án(?). — Ev. Atyja: T. Ferenc, ügyvéd. A Szinnyei hagyatékában található sajtóközú helyreigazítások szerint a Kisfaludy Társ.-nak sohasem volt tagja, nem Abafi, hanem Arany János *Figyelőjébe* írt; *A lejtőn* c. drámája nem 30, hanem 40 aranyat nyert, de csak 40 frtot tudott a díj kitűzőjétől Erdélyi Mariettától kivasalni s nem a Nemz. Szính.-ban, hanem Szabadkán és a Budai Színkörben adták elő, *A hármasszövetség* c. 1 felv. vígj. (bemut. Nemz. Szính. 1884) pedig nyomtatásban is megjelent s 3 kiadást ért. Van még egy *A hivatalvadász* c. vígj. is, melyet Kolozsvárt mutattak be. Versei és cikkei 1854 óta jelentek meg kül. lapokban. Legutolsó verseit unokájának dr. Szalay Antalnénak mondta tollba. 1939-ben a Petőfi-Társ., mint egyetlen még élő alapítójának neki ítélte oda nagydíját. — Munkái: *Az ifjú küzdelmei*. Dramatizált allegoria 6 képben. Pest, 1863 (Dicséretet nyert a Kisfaludy Társ.-ban) — *Költészettan*. Főgimn. ez. U. o., 1865. (3. jav. kiad. Bp., 1877). — *M. verstan*. Középtanodák sz.

U. o., 1869. — *M. nyelvtan*. Középtanodák sz. U. o., 1869. (7. jav. kiad. Bp., 1887). — *Olvasókönyv*. Iparisk. és polg. tanodák sz. II. U. o., 1869. (Többekkel). — *Esti órák*. Tanköltemény a költészetről. U. o., 1870. (Dicséretet nyert a Kisfaludy-Társ.-ban). — *Az emberi nem művelődési történetének vázlata*. U. o., 1870. — *Olvasókönyv a költészetanhoz*. U. o., 1872. (2. jav. kiad. Bp., 1879). — *Prózai olvasmányok az irálytan rövid vázlatával*. Középtanodai haszn. U. o., 1873. — *Költemények*. U. o., 1873. — *M. nyelv- és irodalmi kézikönyv*. A f. leányisk sz. Bp., 1878. (Utóbb két kötetben, az V. és VI. o. sz. Legutolsó kiadása u. o., 1906, 08). — *Kigyóbbőr*. Regényes színmű dalokkal. U. o., 1881. — *Újabb költeményei*. 1874—1884. U. o., 1886. — *M. nyelvtan*. P. és f. leányisk. I—II. o. sz. U. o., 1891. (4. kiad. u. o., 1904). — *M. olvasókönyv*. A p. és f. leányisk. I., II. o. sz. U. o., 1891. (2 köt. Új kiad. u. o. 1901/2), — *Nagy idők*. Ünnepi költemény isk. sz. U. o., 1895. — *A nők hódolata*. Drámai allegoria dalokkal. Leányisk. millenneumi ünnepére. U. o., 1896. — *Jó és rossz napokból*. Költemények. U. o., 1898. (Arcképpel). — *Hármas szövetség* Vigí. (Műkedvelők Szính. 7.) U. o., [1899]. (2. kiad. U. o., [1927]. — *Hiú álmok*. Elb. u. o., 1900. — *Hatvani*. Humoros éposz. U. o., 1901. — *Aldás és szerenese*. U. o., 1902. — *Vallásos lant*. (A Luther Társ. 42. Kiadva.) U. o., 1902. (Lévay József- és Porkoláb Gyulával.) — *Praktischer Lehrgang . . . d. ung. Sprache*. Von Gyula Dallos. 68. v. L. T. bearb. Aufl. U. o., 1902. (69. kiad. u. o., 1909). — *Csongor és Tünde*. Írta Vörösmarty Mihály. Magyarázta T. L. (Jel. Irók Isk. Tára. 46.) U. o., 1904. — *A bánat tisztít*. Elb. U. o., 1907. — *Childe Harold zarándokútja*. Verses reg. 4 énekben. Írta lord Byron. Ford. és jegyzetekkel ellátta. U. o., 1914 [1913]. — *Őszi harmat után*. Költemények. U. o., 1923. — *Bankó leánya*. Verses elb. U. o., 1923.

TÖRÖK KALMAN, r. k. prépost-kanonok, szül. Deitken (Heves vm) 1865 november 11-én, megh. Egerben 1939 február 17-én éjjel fél tizenkettőkor. — 1891-ben szentelték álozópappá. 1899-ben Gyöngyös plébánosa, 1915-ben egri kanonok lett s mint ilyen tíz éven át volt a főkáptalan jószágkormányzója. 1906—18. Gyöngyös országgyűlési képviselője volt függetl. és 48-as programmal. Az 1919-i kommun alatt túszként letartóztatták s tetteleg is bántalmazták. — Szépirod. jellegű munkái: *Isten háza = menny kapuja*. Egyh. beszéd. Eger, 1898. — *Ünnepi beszéd*, U. o., 1898. — *A boldogság útján*. Két sz. beszéd. U. o., 1899. — *Ünnepi beszéd*, U. o., 1908. — *Pásztortüzek*. Alk. beszédek. U. o., 1931.

WERNER ADOLF (Vilmos), dr. phil. cisztercita r. áldozópap, apát, m. k. titkos tanácsos, felsőházi tag, szül. Tiszafüreden (Heves vm.) 1867 május 14-én, megh. Zircen 1939 február 5-én. — Mint tanár, majd igazgató rendje székesfehérvári, egri és bajai gimnáziumaiban működött. 1921-ben tanker. kir. főigazgató, 1924-ben zirci apát lett. — Irodalomtörténeti és esztétikai cikkei kül. hírlapokban és szakfolyóiratokban. Programmértekezései: *székesfehérvári főgimn. értes.* (1892. Gr. Gvadányi József), *egri érs. leányisk. értes.* (1902. Vörösmarty Mihály hazafias költészete) és *bajai gimn. értes.* (1906. A műalkotás és műélvezet). — Munkái: *Goethe és Kármán*. Szombathely, 1890. — *Kisfaludy Sándor levéltregénye*. Bp., 1890. — *A székesfehérvári kath. főgimn. története*. Klny. az értesítőből. Szfehérvár, 1896. — *A bajai főgimn. története*. Klny. az értesítőből. Baja, 1914. G. P.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Eugenius Pintér. Vicepraesides: Carolus Szász, Franciscus Szinnyei, Julius Vizsota, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Zoltanus Alszeghy. Actuarius: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Eugen Pintér. Stellvertretende Vorsitzende: Karl Szász, Franz Szinnyei, Julius Vizsota, Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Zsolt Alszeghy. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenwalter: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.
Moderator: Zoltanus Alszeghy, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.
Fasciculus XXVII. 1938.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.
Herausgegeben von Zsolt Alszeghy, Mitglied der Ung. Akademie der Wissenschaften XXVII. Jahrgang. 1938.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Alszeghy Zsolt szerkesztő címére küldendők (Budapest II, Hattyú-utca 7).

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Pintér Jenő.
Alelnökök: Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Alszeghy Zsolt. Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor. Ellenőr: Oberle József.

Felelős szerkesztő és kiadó: Alszeghy Zsolt, Budapest II, Hattyú-utca 7. 30.866. — K. M. Egyetemi Nyomda. Budapest 1938. (F.: Thiering Richárd.)